

KS. FRANCISZEK SIDOR
Grębów
franciszeks93@gmail.com

Studia Sandomierskie
31 (2024)

Życie i działalność kościelna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego (1879–1955)

W ponad 200-letniej historii diecezji sandomierskiej posługiwało ok. 2 tys. kapłanów. Wśród nich wielu zasługuje na specjalne uznanie oraz upamiętnienie. Do tego grona z całą pewnością należy ks. Andrzej Wyrzykowski, który żył na przełomie XIX i XX w. (1879–1955). Po studiach seminaryjnych oraz specjalistycznych w Akademii Duchownej w Petersburgu został kapłanem wspomnianej diecezji. Niemalże całe życie związany był z miastem biskupim, gdzie pracował nie tylko w duszpasterstwie, lecz także w różnych instytucjach kościelnych. Najwięcej uwagi poświęcał miejscowemu seminarium duchownemu zarówno jako wykładowca, jak i kierownik biblioteki. Angażował się również w różne dziedziny życia społecznego, m.in. w działalność dobroczynną i polityczną. Te aspekty jego działalności poruszono na łamach „Studiów Sandomierskich” przed dwoma laty¹. Niniejszy artykuł ma na celu ukazanie innych kwestii związanych z życiem i pracą tego zasłużonego duchownego, zwłaszcza jego drogi do kapłaństwa oraz szeroko pojętej posługi kościelnej.

Dotychczas żaden historyk nie podjął próby szczegółowego i całościowego opisanego życia i działalności ks. Wyrzykowskiego. Kilku autorów poruszyło tylko niektóre kwestie związane z jego postacią. Na uwagę zasługuje artykuł bp. Walentego Wójcika, który w półroczniku „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” zamieścił zyciorys duchownego². Inną pozycją, w której można znaleźć krótki biogram życiowy bohatera niniejszej rozprawy, jest *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r.* autorstwa ks. Jana Wiśniewskiego³. W początkach

¹ F. Sidor, *Działalność społeczna i polityczna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego*, „Studia Sandomierskie” 29 (2022), s. 37–50.

² W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski (1879–1955)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2 (1960), z. 1–2, s. 298.

³ J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1926.

2019 r. ukazał się syntetyczny biogram ks. Wyrzykowskiego w ostatnim tomie *Słownika biograficznego księży diecezji sandomierskiej*⁴.

Przytoczone powyżej publikacje jedynie skrótowo skupiają się na życiu i działalności ks. Wyrzykowskiego. Z tego względu konieczne było przeprowadzenie kwerendy archiwalnej. Kluczowe materiały do podjętego tematu zachowały się w Archiwum Diecezji Sandomierskiej. To właśnie tam zdeponowano teczkę personalną duchownego prowadzoną przez Kurię Diecezjalną w Sandomierzu (sygn. FW-105). Można w niej znaleźć dokumenty związane z jego przygotowaniem do kapłaństwa, posługą duszpasterską oraz pracą w instytucjach kościelnych. Kwestie formacji seminaryjnej dobrze obrazują archiwalia sandomierskiej uczelni duchownej, m.in. protokoły sesji profesorskich. Natomiast pracę biblioteczną dokumentują materiały źródłowe diecezjalnej ksiąźnicy. Dużo ciekawych informacji na temat życia i działalności ks. Andrzeja Wyrzykowskiego przyniosła kwerenda w zespole rękopisów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu. Najbardziej przydatna okazała się spuścizna po duchownym zgromadzona w Zespole Rękopisów (sygn. G 1330 – trzy pudła materiałów). Bardzo cenne okazały się również wspomnienia ks. Józefa Pastuszki, a także ich uzupełnienie w postaci relacji ustnej śp. ks. Wiesława Wilka z 2018 r.

Ze względu na podjętą tematykę i charakter zebranego materiału artykuł podzielono na dwie części. Pierwsza omawia młodość i studia seminaryjne ks. Andrzeja Wyrzykowskiego. Druga zaś prezentuje działalność kościelną duchownego, tj. posługę duszpasterską oraz w instytucjach diecezjalnych, pracę dydaktyczną i naukową, jak również w bibliotece seminaryjnej.

Pierwsze lata życia i studia seminaryjne

Środowisko rodzinne i młodość

Ks. Andrzej Edmund Wyrzykowski urodził się 24 listopada 1879 r. w Sandomierzu na Krakowskim Przedmieściu (Krakówce)⁵. Sandomierz to jeden z grodów Polski piastowskiej, którego początki sięgają wczesnego średniowiecza. W 1138 r. uzyskał status stolicy dzielnicy sandomierskiej, a od XIV w. centrum rozległego województwa sandomierskiego, sięgającego od Karpat po Pilicę i Liwiec na północy. W XIII w. dokonano tu lokacji na prawie miejskim⁶. Sandomierz należał do najważniejszych ośrodków życia religijnego w Polsce. To tu powstawały najważniejsze centra religijne: kościoły, kolegiata i kapituła. Sandomierz był też stolicą jednego z archidiakonatów diecezji krakowskiej. Obecnie miasto posiada wyjątkowo wiele zabytków, świadków bogatej przeszłości. Warto wspomnieć, że

⁴ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, S–Ż. *Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 250–251.

⁵ J. Wiśniewski, *Katalog pralatów...*, dz. cyt., s. 316.

⁶ A. Buko, *Początki Sandomierza*, Warszawa 1998, s. 123.

podczas niewoli narodowej miasto było pod zaborem rosyjskim. W czasie, gdy żył Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz był miastem rozwijającym się. W 1893 r. zamieszkiwało w nim 6031 osób, trzy lata później liczba ta wzrosła o 525 mieszkańców. Poziom życia Sandomierzan zależał od wielu czynników. Jednym z nich była sytuacja mieszkaniowa. W mieście dominowały mieszkania jednoizbowe, z czym wiązało się duże i nierównomierne zagęszczenie. Warunki mieszkaniowe to istotny składnik egzystencji człowieka, jego kondycji psychicznej i fizycznej. Miasto położone na skarpie nad Wisłą musiało borykać się z trudnościami zaopatrzenia w wodę⁷. Sandomierz w XIX i początkach XX w. znajdował się na uboczu dokonujących się przemian gospodarczych, a co za tym idzie – i przeobrażeń społecznych. Podstawową grupę społeczną stanowili tu mieszczenie-rolnicy, którzy na mocy ukazu z 1866 r. stali się pełnoprawnymi właścicielami swych nieruchomości. We wczesnych latach młodości Andrzeja Wyrzykowskiego żyło w mieście ok. 170 mieszczań-rolników. Położenie miasta na wschodniej krawędzi Wyżyny Sandomierskiej, słabo zalesionej, o glebie lessowej (bardzo urodzajnej), powodowało, że obszary te słynęły od dawna z produkcji zbóż i owoców. Na Krakówce (Krakowskim Przedmieściu) można było spotkać plantacje malin, porzeczek, jabłek, grusz i moreli. Drugą, również liczną warstwę społeczną stanowili rzemieślnicy i kupcy, podzieleni na 25 różnych gałęzi zawodowych. Głównym źródłem ich utrzymania była praca rzemieślnicza i handel (sklepikarze, kramarze, przekupnie, handlarze starzyzną). W latach 1864–1907 przy Męskiej Szkole Elementarnej istniała szkoła rzemieślniczo-niedzielna. Najwięcej uczniów kierował do nauki cech szewski, piekarski i stolarski. Ucząca się młodzież w 75 proc. była pochodzenia miejskiego, a w 25 proc. wywodziła się ze stanu chłopskiego (z przedmieścia)⁸.

Miejscem, gdzie dorastał Andrzej Wyrzykowski, była wspomniana wcześniej Krakówka. Było to przedmieście Sandomierza liczące 126 morgów ziemi, dwa drewniane domostwa i 22 mieszkańców⁹. Ta część miasta należała do parafii św. Pawła, która powstała już w 1226 r. W XIII w. świątynia ta znajdowała się w środku starego miasta Sandomierza (biskup krakowski Iwo Odrowąż postawił budowlę drewnianą)¹⁰. Obecny kościół wybudowano w latach 1434–1436. Po pożarze w 1637 r. przeprowadzono tu remont i dobudowano jedno przęsło. W 1650 r. budowla przestała pełnić funkcję kościoła parafialnego i została przekazana pod opiekę wikariusza kolegiaty, a co za tym idzie – znacznie podupadła. W 1688 r. na nowo przywrócono parafię na wzgórzu świętopawelskim, bo tak też zwano teren, na którym znajdował się kościół. Wzgórze to było miejscem, gdzie odbywały się ważne bitwy roku 1809. Był to czas wojen napoleońskich. Przy kościele mieściła się

⁷ Z. Małecki, *Sandomierz w latach 1864–1914*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 3, 1795–1918, red. J.M. Małecki, Warszawa 1993, s. 109–111.

⁸ Z. Małecki, *Sandomierz w latach 1864–1914*, art. cyt., s. 127–129.

⁹ *Krakówka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1883, s. 607.

¹⁰ J. Wiśniewski, *Dekanat sandomierski*, Radom 1915, s. 175.

wówczas jedna z 12 baterii dział. Wojna ta przyniosła wiele zniszczeń i dopiero po jej zakończeniu w 1812 r. rozpoczęto renowację kościoła. Na pamiątkę tamtych wydarzeń umieszczono w murze świątyni od strony zewnętrznej kilka kul armatnich. Do kolejnych straż doszło w 1914 r. Wówczas rozegrała się krwawa bitwa między wojskami austriackimi i rosyjskimi. Była to walka bratobójcza, gdyż zarówno w jednej, jak i w drugiej armii służyli Polacy. Kościół w tym czasie doznał poważnych uszkodzeń i grabieży. Przywrócenie jego pierwotnego blasku kosztowało wiele wysiłku parafian i duszpasterzy. Do parafii św. Pawła oprócz miasta należały okoliczne wioski: Strachocice, Zawisielce, Andruszkowice, Milczany, Kobierniki, Chwałki, Gołębice, Rzeczyca Mokra i Sucha, Krakowskie Przedmieście¹¹.

Pod koniec lat 70. XIX w., gdy rodził się Andrzej Wyrzykowski, posługę proboszcza piastował tu ks. Wawrzyniec Szubartowicz¹². Pełnił tę funkcję przez 49 lat (4 lipca 1862 – 22 września 1911 r.). Był to człowiek niezwykły, który własnym kosztem doposażył świątynię i ją wyremontował. Poprzez okres swojej posługi wykonał posadzkę z kamienia, odrestaurował ławki, pomalował cały kościół, pozłocił ołtarz, sprowadził pozłacane ramy do obrazów oraz antepedium przed główny ołtarz. Jego staraniem parafia wzbogaciła się o nowe budynki gospodarcze i ogrodzenie terenu (6 mórg), które znajdowały się przy świątyni. Ks. Szubartowicz był zamożny i pracowity. Cały swój majątek po śmierci rozdysponował między różne instytucje charytatywne oraz na rzecz kościoła. Parafii św. Pawła przekazał 10 mórg ziemi położonej obok gruntów plebańskich oraz sumę 7 tys. rubli. Był też ostatnim kapelanem siostr benedyktynek (w 1903 r. odprowadzał je do Łomży¹³). W latach

¹¹ F. Kiryk, *Kościół i parafia świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu w okresie staropolskim*, w: *Dzieje parafii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu. Materiały z sesji naukowej, Sandomierz, 15 maja 2004 r.*, red. K. Burek, Sandomierz 2004, s. 41–62.

¹² Wawrzyniec Szubartowicz urodził się 26 lipca 1832 r. w Zaklikowie. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej oraz Szkoły Powiatowej w Sandomierzu (1846–1850). W latach 1850–1855 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Piątego lipca 1855 r. w kościele Dominikanów w Lublinie przyjął z rąk bp. Wincentego Pieńkowskiego święcenia kapłańskie. Pracował jako wikariusz w parafii Skaryszew i Szydłowiec. Pełnił funkcję kapelana bp. Józefa Michała Juszyńskiego oraz sekretarza i regensa Konsystorza Biskupiego w Sandomierzu. Od 4 sierpnia 1862 r. był proboszczem parafii św. Pawła w Sandomierzu, jak również spowiednikiem panien benedyktynek oraz siostr miłosierdzia w tymże mieście. Pełnił funkcję kierownika Bractwa Sodalistów NMP. Pełnił funkcję prezesa Towarzystwa Dobroczynności w Sandomierzu i przekazał znaczną darowiznę na jego działalność. Otrzymał godność kanonika honorowego (5 listopada 1865 r.), kanonika gremialnego (4 marca 1878 r.) oraz prałata dziekana Kapituły Katedralnej w Sandomierzu (1893). W 1911 r. został protonotariuszem apostolskim. Zmarł 22 listopada 1911 r., po czym pochowano go na cmentarzu świętopawelskim. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 133–134.

¹³ P. Sławiński, *Parafia pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu w latach 1809–1939*, w: *Dzieje parafii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła...*, dz. cyt., s. 106–109.

młodzieńczych Andrzeja Wyrzykowskiego oraz w czasie jego nauki w seminarium posługę wikariuszy parafii św. Pawła pełniło 11 duchownych. Wywarli oni ogromny wpływ na młodego Wyrzykowskiego, m.in. przygotowywali go do I Komunii Świętej, bierzmowania, posługiwali mu również w sakramencie pokuty i pojednania. Być może odbywał z nimi rozmowy, które później nakierowały go na drogę kapłańską.

Tab. 1. Wikariusze parafii św. Pawła w Sandomierzu w latach 1878–1905

Lp.	Imię i nazwisko	Okres posługi
1	Gabriel Czerwiński ^a	28 X 1878 – 28 X 1885
2	Szymon Krzeczkowski ^b	6 II 1886 – 26 II 1887
3	Feliks Molecki ^c	20 V 1887 – 24 II 1888
4	Leon Józef Tarło ^d	28 XI 1888 – 5 IX 1889
5	Daniel Wierzbicki ^e	24 IX 1889 – 7 X 1890
6	Franciszek Rolecki ^f (początkowo jako diakon – do 17 II 1894)	26 X 1893 – 23 XII 1896
7	Seweryn Bielski ^g	21 IX 1897 – 27 IV 1898
8	Franciszek Kalinowski ^h	31 V 1898 – 26 VII 1900
9	Dionizy Stanisław Ostrowski ⁱ	2 V 1901 – 2 VII 1902
10	Adam Popkiewicz ^j (jako diakon)	VII 1902 – 8 VII 1903
11	Antoni Kluczkowski ^k	24 V 1905 – 19 IX 1905

^a Ks. Gabriel Czerwiński urodził się 14 marca 1850 r. w Ćmielowie. Uczył się w miejscowej Szkole Elementarnej i prywatnie. Pracował w ćmielowskiej fabryce porcelany. W latach 1873–1878 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk bp. Józefa Juszyńskiego 30 kwietnia 1878 r. Pracował jako wikariusz w parafii katedralnej i św. Pawła w Sandomierzu. Był proboszczem w Malicach, Iłży i dziekanem dekanatu iłżeckiego. Pełnił funkcję proboszcza w Zwoleniu, Szczeglicach i Janowcu. W latach 1915–1916 przebywał w Rosji. Został kanonikiem (17 kwietnia 1901 r.) i prałatem kustoszem (8 listopada 1919 r.) Kapituły Kolegiackiej w Opatowie. Zmarł w Janowcu 13 lipca 1929 r. i został pochowany na tamtejszym cmentarzu. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 1, A–G, Sandomierz 2014, s. 151.

^b Ks. Szymon Krzeczkowski urodził się 20 lipca 1857 r. w Opolu Lubelskim. Uczył się w miejscowej Szkole Powszechnej oraz w Gimnazjum w Kielcach. W latach 1875–1880 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk bp. J. Juszyńskiego 22 lipca 1888 r. Był wikariuszem w parafii Klimontów, Iłża, Chlewiska, Sandomierz (św. Pawła), Wzdół, Radom (św. Jana), Mirzec oraz Kazanów. Jako administrator pracował w parafii Żelaźnica, Ryczywół, Cisów i Janików. Zmarł 3 kwietnia 1910 r. w czasie kuracji w Tarnoskale pod Chlewiskami. Pogrzbek odbył się w parafii Piotrkowice

w diecezji kieleckiej. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 2, H–L, Sandomierz 2015, s. 161–162.

^c Ks. Feliks Molecki urodził się 8 stycznia 1884 r. w Itży. Ukończył progimnazjum w Sandomierzu i wstąpił do miejscowego seminarium duchownego. Święcenia kapłańskie przyjął 23 marca 1884 r. z rąk bp. Stefana Zwierowicza. Jako wikariusz pracował w Radoszycach, Ciepeliowie, Sulisławicach, Szydłowcu, Sandomierzu (św. Pawła), Klimontowie, Wzdole, Zemborzynie oraz kościele filialnym w Słupi Nadbrzeżnej. Administrował parafią Mychów, Bogoria, Grocholice oraz Tumlin. W ostatniej z tych placówek zastał go podział administracyjny Kościoła katolickiego w Polsce, w wyniku którego znalazł się na terenie diecezji kieleckiej. Zmarł 21 lutego 1935 r. w Tumlinie. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 3, M–R, Sandomierz 2017, s. 69–70.

^d Ks. Leon Józef Tarło urodził się 11 kwietnia 1866 r. we wsi Sulków w parafii Szczaworyż diecezji kieleckiej. Początkowe nauki pobierał w domu, później kontynuował edukację w sandomierskim progimnazjum. W latach 1882–1888 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 25 listopada 1888 r. z rąk bp. Antoniego Sotkiewicza. Pełnił funkcję wikariusza w parafii Sandomierz (św. Pawła), Zemborzyn, Bodzentyn oraz Góra Kalwaria. Pracował jako administrator w parafii Szczeglice oraz Jastrząb. Proboszczem był w Odrowążu i Klimontowie. Zmarł 6 grudnia w Sandomierzu. Pochowany został na cmentarzu św. Pawła w Sandomierzu. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, S–Ż. *Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019, s. 164.

^e Ks. Daniel Wierzbicki urodził się 3 stycznia 1862 r. w Zawichoście. Do Szkoły Elementarnej uczęszczał w miejscowości rodzinnej. Progimnazjum ukończył w Sandomierzu. W latach 1879–1884 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk bp. A. Sotkiewicza 13 sierpnia 1884 r. Funkcję wikarego pełnił w parafii Mirzec, Wzdół, Gowarczów, Tczów, Kozienice, Sandomierz (św. Pawła) oraz Połaniec. Pracował jako proboszcz w Wójcinie oraz Wąchocku. Zmarł 5 września 1919 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 208–209.

^f Ks. Franciszek Rolecki urodził się 15 lipca 1871 r. w Janikowie. Uczył się w miejscowej Szkole Elementarnej, następnie w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu. W latach 1887–1892 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia diakonatu przyjął 16 lipca 1893 r. i został skierowany do pomocy w parafii Sulisławice, a następnie św. Pawła w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 17 lutego 1894 r. z rąk bp. A. Sotkiewicza. Był wikariuszem w parafii św. Pawła w Sandomierzu oraz w Bzinie. Funkcję proboszcza pełnił w parafii Pawłowice oraz Sandomierz (św. Pawła). Przy kościele św. Pawła zbudował organistówkę z wikariatem, odrestaurował świątynię (m.in. wymienił więźbę dachową i pokrycie blaszane). Zmarł w Sandomierzu 12 sierpnia 1928 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 237.

^g Ks. Seweryn Bielski urodził się 3 stycznia 1869 r. w Warszawie. Początkowo uczył się prywatnie w domu. Później uczęszczał do Szkoły Filologicznej i Prywatnej Szkoły Floriana Łagowskiego w Warszawie. W 1887 r. wstąpił do Seminarium Archidiecezjalnego w stolicy. W 1890 r. przeniósł się do Kielc, a następnie w 1892 r. do Sandomierza. Przyjął święcenia kapłańskie 29 kwietnia 1897 r. i został kapelanem bp. A. Sotkiewicza oraz wikariuszem parafii św. Pawła w Sandomierzu. Następnie pełnił funkcję wikariusza parafii Staszów. Był

administratorem parafii Ruda, Chełmce, Ożarów i Przysucha. Pełnił funkcję prefekta szkół w Radomiu (1913–1932). Był rektorem kościoła pw. św. Katarzyny w Radomiu. Zmarł 31 października 1938 r. w Warszawie. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 55.

^h Ks. Franciszek Kalinowski urodził się 4 października 1874 r. w Słuszczy. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej w tej miejscowości, a następnie podjął naukę w Szkole Filologicznej w Sandomierzu i Radomiu. W latach 1890–1897 studiował w Seminarium Duchownym w Sandomierzu. Z rąk bp. A. Sotkiewicza 24 października 1897 r. przyjął święcenia kapłańskie. Był wikariuszem w parafii Włostów, Sandomierz (św. Pawła) oraz prefektem szkół elementarnych i zawodowych w Radomiu, kapelanem siostr bernardynek na Świętej Katarzynie. Zmarł w maju 1915 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 61.

ⁱ Ks. Dionizy Stanisław Ostrowski urodził się 8 kwietnia 1875 r. w Warszawie. Uczył się w II Progimnazjum w stolicy. Wstąpił do tamtejszego Seminarium Duchownego, a w 1895 r. przeniósł się do Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 23 marca 1901 r. z rąk bp. A. Sotkiewicza. Posługę wikariusza pełnił w sandomierskiej parafii św. Pawła i w katedrze), w Cerekwi oraz Radomiu (św. Jana). Przebywał w zakonie paulinów na Jasnej Górze (1918–1923). Następnie był proboszczem w parafii Strzegom, Wiązownica, Gródek i Krynki. Zmarł 20 grudnia 1942 r. w Krynkach na tyfus plamisty. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 127.

^j Ks. Adam Popkiewicz urodził się 25 grudnia 1880 w Poręczynie, parafia Jankowice Sandomierskie. Do progimnazjum uczęszczał w Sandomierzu. W latach 1896–1902 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął z rąk bp. S. Zwierowicza 7 lipca 1903 r. Jako diakon był wikariuszem w parafii św. Pawła w Sandomierzu, jednocześnie pełniąc obowiązki archiwariusza w konsystorzu. Następnie był wikariuszem parafii Skaryszew, Ćmielów, Sulisławice, Kowala i Radom (św. Jana). Pełnił funkcję proboszcza w Cerekwi. Zmarł 17 kwietnia 1953 r. w Radomiu. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 184–185.

^k Ks. Antoni Kluczkowski urodził się 6 grudnia 1879 r. we wsi Grzybów, parafia Magnuszew. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej w Magnuszewie, Gimnazjum w Radomiu, progimnazjum w Sandomierzu. W latach 1896–1903 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 10 maja 1903 r. z rąk bp. S. Zwierowicza. Był prokuratorem Seminarium Duchownego, wikariuszem w parafii św. Pawła w Sandomierzu, Chlewiskach, Bałtowie i Tczowie. Administrował parafią Lasocin. Posługę proboszcza pełnił w parafii Wielgie i Malice. Zmarł 1 kwietnia 1939 r. w Szpitalu Wolskim w Warszawie. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 91.

Źródło: *Catalogus Ecclesiarum et cleri saecularis ac regularis Dioecesis Sandomiriensis pro anno Domini* [dalej: *Catalogus*] 1878, s. 16; *Catalogus* 1879, s. 18; *Catalogus* 1880, s. 18; *Catalogus* 1881, s. 16; *Catalogus* 1882, s. 20; *Catalogus* 1883, s. 19; *Catalogus* 1884, s. 20; *Catalogus* 1885, s. 21–22; *Catalogus* 1886, s. 21–22; *Catalogus* 1887, s. 21–22; *Catalogus* 1888, s. 24; *Catalogus* 1889, s. 24–25; *Catalogus* 1890, s. 24; *Catalogus* 1891, s. 22; *Catalogus* 1892, s. 24; *Catalogus* 1893, s. 24; *Catalogus* 1894, s. 24; *Catalogus* 1895, s. 24; *Catalogus* 1896, s. 25–26; *Catalogus* 1897, s. 26; *Catalogus* 1898, s. 26; *Catalogus* 1899, s. 25; *Catalogus* 1900, s. 26; *Catalogus* 1901, s. 26; *Catalogus* 1902, s. 26; *Catalogus* 1903, s. 26; *Catalogus* 1904, s. 25–26; *Catalogus* 1905, s. 26–27.

O rodzinie Andrzeja Wyrzykowskiego nie wiadomo zbyt wiele. Rodzice Michał i Agnieszka zawarli ślub 31 stycznia 1877 r. Ojciec był synem Jana i Franciszki z domu Nowak. Urodził się w Sulisławicach w 1852 r. Matka Agnieszka, z domu Żmuda, córka Pawła i Katarzyny z domu Mądry, urodziła się na Krakówce w 1865 r.¹⁴ Andrzej Wyrzykowski był pierwszy z czwórki rodzeństwa. Jego brat Jan przyszedł na świat 21 czerwca 1882 r. Niestety zmarł szybko, już bowiem w 1887 r. Władysława urodziła się w maju 1885 r., Stanisław 20 października 1888 r., Jan natomiast 26 kwietnia 1897 r.¹⁵ Z prywatnej korespondencji duchownego można się dowiedzieć, że miał on jeszcze dwie siostry: Marię¹⁶ i Annę¹⁷, a także brata Wincentego¹⁸. Można wnioskować, że ojciec Andrzeja Wyrzykowskiego sprowadził się na ojcowiznę swojej żony. Cała rodzina mieszkała w domu pod numerem 53, pod którym w aktach zapisano jeszcze dwie inne rodziny¹⁹.

Okres młodości Andrzeja Wyrzykowskiego jest mało znany. Z życiorysu sporządzonego 18 czerwca 1948 r. można się dowiedzieć, że w latach 1886–1889 r. uczęszczał on do Szkoły Elementarnej w Sandomierzu. Przyszły kapłan lata szkolne przeżywał w bardzo trudnym okresie. Kuratorem szkolnictwa w tym czasie był Aleksandr Apuchtin, który stworzył system (nazwany później „nocą apuchtinowską”), mający za zadanie wychować człowieka bojącego się władzy i posłusznego decyzjom carskiej Rosji, jak również utożsamiającego się z kulturą rosyjską. Religia była jedynym przedmiotem, który w tym czasie wykładano po polsku. Okres Apuchtina doprowadził do wzrostu analfabetyzmu, zmniejszenia liczby szkół oraz upadku kultury polskiej²⁰. Szkoła Elementarna w Sandomierzu była placówką przekształconą z austriackiej szkoły normalnej w Męską Szkołę Elementarną. Instytucja ta była wówczas pod opieką prezydenta Sandomierza (pieczę nad szkołą wcześniej sprawowali księża)²¹. Przy placówce istniała też szkoła rzemieślniczo-niedzielna. Przez cały okres jej istnienia uczył w niej jeden nauczyciel Szkoły Elementarnej. Religia w szkole pozwoliła młodemu bohaterowi niniejszego artykułu nie tylko na zdobycie wiedzy religijnej, ale też rozpałała w nim chęć bycia kapłanem. Na podstawie niepełnych danych można domniemywać, że w tym okresie naukę religii prowadzili nauczyciele świeccy²².

¹⁴ Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu [dalej: APKOS], Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Pawła w Sandomierzu, sygn. 72, k. 49.

¹⁵ APKOS, Akta Miasta Sandomierza, sygn. 507, k. 361.

¹⁶ Biblioteka Diecezji Sandomierskiej [dalej: BDS], Zbiór Rękopisów [dalej: ZR], sygn. G 1330, t. 13, nr 1.

¹⁷ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 14, nr 1.

¹⁸ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 17b, nr 1.

¹⁹ APKOS, Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej św. Pawła w Sandomierzu, sygn. 72, k. 49.

²⁰ P. Sławiński, *Szkolnictwo elementarne Sandomierza w latach 1815–1914*, Sandomierz 2012, s. 32.

²¹ P. Sławiński, *Szkolnictwo elementarne...*, dz. cyt., s. 47–49.

²² P. Sławiński, *Szkolnictwo elementarne...*, dz. cyt., s. 162–163.

Kolejnym etapem życia Andrzeja Wyrzykowskiego było rozpoczęcie w 1889 r. nauki w miejscowym progimnazjum. Szkoła ta istniała bez większych przerw w latach 1795–1915²³ i rzadko ulegała przekształceniom strukturalnym. Mieściła się w budynku pojezuickiego kolegium, które przeszło w 1773 r. na własność państwa. Do celów szkolnych powołano wówczas na ziemiach polskich Komisję Edukacji Narodowej. Była to jedna z najbardziej prestiżowych szkół średnich w Polsce, funkcjonowała od 1602 r.²⁴ W drugiej połowie XIX w. władze rosyjskie starały się, aby szkoły średnie były przeznaczone wyłącznie dla dzieci pochodzących z rodzin szlacheckich, urzędniczych i bogatego mieszczaństwa. Program nauczania ciągle modyfikowano²⁵. Lekcje religii rzymskokatolickiej nie uległy jednak zmianom, obowiązywał ten sam program i podręczniki²⁶. Naukę religii prowadzono w wymiarze czterech godzin tygodniowo. Uczniowie musieli opanować podstawowe modlitwy oraz ważne wydarzenia z historii Starego i Nowego Testamentu. Lekcje religii nie miały być nie tylko kolejnym przedmiotem nauczania, ale przede wszystkim prowadzić do rozwinięcia i ugruntowania podstaw życia chrześcijańskiego²⁷. Duchownych prowadzących zajęcia w progimnazjum musiał zatwierdzić odpowiedni biskup i kurator. Nauczyciele poszczególnych przedmiotów i języków byli zobowiązani do ukończenia studia uniwersyteckie, dodatkowo

²³ Jedyne przerwy w nauczaniu wystąpiły w czasie działań wojennych w pobliżu Sandomierza (trwały one nie dłużej niż kilka miesięcy). Wyjątkiem był rok szkolny 1832/1833, co było spowodowane zarządzeniem carskim, które w tym czasie objęło całe Królestwo Polskie. A. Massalski, *Szkoła średnia w Sandomierzu w latach 1773–1914*, Collegium Gostomianum 2, Sandomierz 2002, s. 5.

²⁴ Pierwsze kolegium ufundowała rodzina Bobolów i Hieronim Gostomski. Szkolnictwo średnie w Księstwie Polskim przeszło wiele pozytywnych przeobrażeń, które doprowadziły do zwiększenia liczby szkół średnich i ich zupełnego spolszczenia. Jednak ten stan rzeczy nie trwał długo, tj. do wybuchu powstania styczniowego. Swoją obecność i aktywność w powstaniu zaznaczyła także Szkoła Powiatowa w Sandomierzu. Powstanie spowodowało, że na polu oświaty nastąpił zwrot ku tendencjom rusyfikacyjnym. Wprowadzono nadzór policyjny nad szkołami średnimi, wdrożono pewne zmiany pod pretekstem liberalizacji szkolnictwa. Na szeroką skalę zaczęto sprowadzanie z Cesarstwa Rosyjskiego nauczycieli języka, literatury oraz historii rosyjskiej. W 1887 r. minister wydał nawet pismo, które poparł sam kurator Aleksandr Apuchtin. Jego staraniem powstał projekt likwidacji kilkunastu szkół średnich, w tym 10 progimnazjów, wśród których była także szkoła sandomierska. Jednak do likwidacji nie doszło. A. Massalski, *Szkoła średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 129–130.

²⁵ Przedmioty podzielono na tzw. główne (do których zaliczono język grecki, łaciński i matematykę) oraz inne. Przedmioty główne miały być mniej groźne z politycznego punktu widzenia. Owe trudne przedmioty powodowały, że uczniowie nie mieli czasu na zajmowanie się „szkodliwymi poglądami politycznymi”. A. Massalski, *Szkoła średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 138.

²⁶ A. Massalski, *Szkoła średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 136.

²⁷ A. Massalski, *Szkoła średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 139.

byli zobowiązani do zdania egzaminu na nauczyciela²⁸. Zachowały się spisy nauczycieli pracujących w sandomierskim progimnazjum. Szczególną uwagę należy zwrócić na katechetę, ks. Wawrzyńca Kuklińskiego²⁹, który w tym czasie wykładał w tej placówce. W progimnazjum nauczał w latach 1885–1903. Ks. Kukliński był kapłanem bardzo zasłużonym dla Sandomierza w sprawach pedagogicznych, za co został odznaczony przez władze rosyjskie Orderem św. Stanisława III klasy i Medalem Srebrnym ze Wstęgą Aleksandrowską, a także Złotym Krzyżem Zasług. Pomimo przyznania wielu rosyjskich odznaczeń państwowych był nieugięty w swojej postawie patriotycznej, odmówił np. nauczania religii w języku rosyjskim, co doprowadziło do utraty stanowiska prefekta³⁰. Można domniemywać, że miał bezpośredni wpływ na wybór drogi życiowej młodego Andrzeja i jego wstąpienie do miejscowego seminarium. Naukę w progimnazjum w Sandomierzu Wyrzykowski ukończył w 1894 r., po czym wybrał drogę powołania kapłańskiego.

Droga do kapłaństwa i studia w Akademii Duchownej w Petersburgu

Kolejny etap w życiu Andrzeja Wyrzykowskiego zaczął się po przekroczeniu w 1895 r. progu Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Sandomierskie seminarium, podobnie jak inne uczelnie katolickie, podzieliło losy Kościoła katolickiego w Królestwie Polskim. Insurekcja kościuszkowska, wojna polsko-rosyjska i powstania spowodowały, że polityka rządu Królestwa Polskiego prowadziła do stopniowego ograniczania wolności Kościoła katolickiego. Władze zaborcze szczególnie uwagę zwróciły na uczelnie duchowne. Przejawiało się to w paraliżowaniu i uniemożliwianiu ich normalnego funkcjonowania³¹. W 1847 r. zawarto konkordat między Kurią Rzymską a rządem rosyjskim. W jego następstwie biskupi, chcąc mianować lub usunąć z urzędu rektora lub któregoś z profesorów, musieli uwzględnić opinię władzy państwowej³². Po klęsce powstania styczniowego zaborca jeszcze mocniej zaczął uciskać społeczeństwo Królestwa Polskiego. Represje skierowano głównie wobec instytucji kościelnych. Najbardziej ucierpiał na tym seminaria³³.

²⁸ Nauczyciele języka francuskiego i niemieckiego nie byli zobowiązani do posiadania dyplomu ukończenia studiów, lecz musieli zdać egzamin na nauczyciela języków nowożytnych. Dodatkowo powinni znać zadowalająco język rosyjski. Nauczycieli rysunku i kaligrafii mianował sam kurator szkoły, przy czym musiały to być osoby, które zdały egzamin na nauczyciela z tego przedmiotu. Nauczyciele śpiewu i gimnastyki mianowani byli przez inspektora progimnazjum, a ich pensje wypłacano z opłat pobieranych od uczniów. A. Massalski, *Szkola średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 152.

²⁹ A. Massalski, *Szkola średnia w Sandomierzu...*, dz. cyt., s. 154.

³⁰ B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 2, dz. cyt., s. 175.

³¹ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820–1926*, oprac. i przygotowała do druku H.I. Szumił, Sandomierz 2010, s. 171.

³² S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 173.

³³ Kandydatów na profesorów seminarium sandomierskiego musiał zatwierdzić gubernator radomski. Zdarzały się przypadki, że władze zaborcze usuwały z uczelni wykła-

Wzmoczone ataki w celu podporządkowania władzom zaborczym seminarium sandomierskiego (jak również wszystkich seminariów duchownych w Królestwie Polskim) rozpoczęły się w 1895 r.³⁴ Kościół musiał być posłuszny władzy państwowej – w przeciwnym wypadku groziły mu represje. Warto wspomnieć, że seminaria były wówczas utrzymywane również z dotacji państwowych³⁵. Pieniądze przeznaczano na utrzymanie kleryków (dotacja nie wystarczała na utrzymanie wszystkich alumnów) oraz pensje dla kierownictwa i profesorów. Fundusze te były jednak zbyt małe, aby pokryć potrzeby, z jakimi borykało się w tamtych czasach seminarium. Biskupi sandomierscy interweniowali u władz, że sumy pieniężne przekazywane na seminarium są zbyt niskie i nie wystarczają na wypłacenie pensji i utrzymanie młodzieży seminaryjnej³⁶. Jednym z posiłkowych źródeł utrzymania było chesne opłacane przez kleryków³⁷. Zdarzały się przypadki, że chesne płacono nieregularnie. Aby temu zapobiec, zdecydowano, że kandydaci przed wstąpieniem do seminarium będą składali deklarację podpisaną przez rodziców i miejscowe władze, zobowiązującą ich do uiszczenia opłaty w określonym czasie. Niektórzy alumni dopiero po

dowców nieprzychylnych rządowi. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 175.

³⁴ General-gubernator polecił biskupowi sandomierskiemu Antoniemu F. Sotkiewiczowi, aby zastosował się do carskiego ukazu. Ukaz ten postanawiał: „1 – aby każdy aspirant przyjmowany do seminarium, który nie posiada świadectwa dojrzałości, a opuścił szkołę wcześniej niż przed pół rokiem, składał dodatkowy egzamin w dowolnie wybranym państwowym gimnazjum lub progimnazjum z języka rosyjskiego, historii i geografii Rosji w zakresie programu czterech klas; 2 – aby egzaminy przejściowe i maturalne z przedmiotów rosyjskich odbywały się w obecności miejscowego gubernatora lub jego zastępcy oraz przedstawiciela okręgu naukowego. Alumn zaś, który nie otrzyma na tym egzaminie przynajmniej stopnia dostatecznego, nie może być promovany na kurs następny, a kończący seminarium nie może otrzymać stanowiska parafialnego; 3 – aby władza diecezjalna przesyłała przed każdym nowym rokiem szkolnym miejscowemu gubernatorowi program «nieteologicznych» przedmiotów i plan ich wykładów oraz przynajmniej na trzy tygodnie przed rozpoczęciem egzaminów (przejściowych i maturalnych) powiadamiała go o tym terminie”. Pomimo tych przepisów bp Sotkiewicz wyświęcił pięciu alumnów i wyznaczył im wikariaty, ponieważ w diecezji brakowało księży do pracy. Władza carska nie zaakceptowała jednak stanowisk wyznaczonych dla nowo wyświęconych kapłanów. Rząd wystosował odezwę do biskupa, w której zdecydowanie upraszał o wycofanie tych księży z placówek oraz powiadomienie duchowieństwa, że nie wolno tych kapłanów dopuszczać do sprawowania służby Bożej. Ze względu nacisk władz biskup musiał ustąpić i dostosować się do powyższej decyzji. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 182–187.

³⁵ W okresie niewoli stała dotacja dla seminarium wynosiła 20 700 złp. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 197.

³⁶ Władze rządowe oszacowały bowiem roczne utrzymanie jednego alumna na kwotę 600 złp, w rzeczywistości zaś kwota ta wynosiła 979 złp. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 199.

³⁷ Wysokość chesnego ustalał rektor za zgodą biskupa ordynariusza i prowizorów. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 209.

święceniach, jako kapłani, pod presją kar kościelnych opłacali należności za pobyt w seminarium. Niektórzy z powodu długów przenosili się do innych seminariów lub przechodzili do stanu świeckiego. Źródłem, które przynosiło dochód seminarium, były również stypendia mszalne i podatki, tzw. *seminaristicum*³⁸.

Seminarium w czasach Andrzeja Wyrzykowskiego mieściło się w jednopiętrowym budynku księży emerytów. Gmach ten od początku nie odpowiadał swemu przeznaczeniu, był za mały. W budynku mieściło się mieszkanie rektora, profesorów i pokoje tylko dla 25 alumnów, a tych przybywało. Wzrost liczby alumnów spowodował, że warunki mieszkaniowe bardzo się pogorszyły. Biskup nominat Klemens Bąkiewicz zwracał się kilkakrotnie do Komisji Rządowej, aby przyspieszyć prace remontowe budynku szkoły pojezuickiej, w której można by umieścić seminarium. Władze zaproponowały wówczas przeniesienie seminarium do Radomia, przy czym motywem przeprowadzki miała być planowana zmiana stolicy biskupiej. Do przeprowadzki nie doszło, ponieważ władze diecezjalne źle odebrały propozycję rządu. Problem przepełnionego seminarium próbowano rozwiązać na wiele sposobów. Jednym z nich było umieszczenie alumnów w domach kanonickich i w trzech wynajętych lokalach w wikariacie oraz na parterze pałacu biskupiego obok konsystorza. Rozwiązanie problemu pojawiło się w 1902 r., gdy przystąpiono do likwidacji klasztoru benedyktynek sandomierskich. Po wywiezieniu ostatnich sześciu benedyktynek do Łomży w 1903 r.³⁹ bp Zwierowicz zwrócił się do władz z prośbą o oddanie budynku poklasztornego na rzecz seminarium. Rząd przystał na tę decyzję w 1904 r.⁴⁰

Pieczę nad wspomnianym seminarium duchownym w głównej mierze sprawowali biskupi, ewentualnie administratorzy diecezji sandomierskiej. Ich obowiązkiem było poznanie charakteru alumnów, ich pobożności i postępów w nauce oraz życiu wewnętrznym, zwłaszcza przed decyzją o święceniach. Dlatego też biskupi przeprowadzali w seminarium wizytacje: uczestniczyli w wykładach, egzaminach i brali udział w sesjach profesorskich. Pomocą dla biskupa w zarządzaniu seminarium była komisja prowizorów. W sandomierskim seminarium przed rokiem 1918 istniała tylko jedna komisja. W jej skład wchodziło dwóch kanoników kapituły sandomierskiej⁴¹. Natomiast bezpośrednią władzę w seminarium sprawowali: rektor,

³⁸ Klerycy w latach 1841–1908 jedli tylko obiady i kolacje z wyjątkiem trzech dni w roku i uroczystości św. Stanisława Kostki, kiedy mogli spożyć śniadanie. Śniadania wprowadzono dopiero w roku akademickim 1907/1908 za roczną opłatą 25 rbs. A. Szylar, P. Tylec, *Osobliwości kuchni klasztornej i seminaryjnej, czyli o pokarmach, gotowaniu i jedzeniu w dawnych czasach (XVIII – I poł. XX w.)*, Sandomierz 2020, s. 116–121, 164–167.

³⁹ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 217–223.

⁴⁰ W. Gałązka, *175 lat Wyższego Seminarium Duchownego (1820–1995)*, Sandomierz 1996, s. 10.

⁴¹ Zgodnie z postanowieniami Soboru Trydenckiego seminarium było kierowane przez prowizora. Przy każdym seminarium miała powstać podwójna komisja prowizorów. Jedna rada zajmowała się sprawami ogólnymi (składała się z dwóch najstarszych kanoników kapituły katedralnej), druga zaś sprawami wyłącznie gospodarczymi (rada ta składała się

jego zastępca, ojciec duchowny, prokurator i profesorowie. Funkcję regensa podczas pobytu w seminarium omawianej postaci pełnił ks. Marian Ryx⁴². Stanowisko wicerektora w tym czasie pełniło dwóch duchownych: Antoni Czarkowski⁴³ i Antoni

z dwóch księży kapituły i dwóch z miasta biskupiego). S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 228.

⁴² Bp Marian Ryx urodził się 10 grudnia 1853 r. w Warszawie. Był synem Kazimierza i Józefy z Szylingów. Jego rodzice należeli do stanu szlacheckiego i posiadali majątek ziemski w Stromcu k. Radomia. Wykształcenie elementarne zdobył w domu rodzinnym. W latach 1867–1873 uczęszczał do Gimnazjum Klasycznego w Radomiu. W 1873 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Sandomierzu. W 1876 r. został wysłany na studia w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii (21 czerwca 1880 r.). Świecenia subdiakonatu przyjął 7 grudnia, diakonatu zaś 10 grudnia 1878 r. z rąk bp. Aleksandra Kazimierza Bereśniewicza. Świeceń kapłańskich udzielił mu 28 lipca 1879 r. bp J. Juszyński. W roku 1880 został profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Wykładał teologię moralną i pastoralną, katechizm, wymowę kościelną, język łaciński, historię Kościoła i historię powszechną (obowiązki profesora pełnił przez 26 lat). Od 1880 r. był też rektorem kościoła pw. św. Józefa w Sandomierzu, a w latach 1888–1910 administratorem parafii Wierzbica, gdzie przebywał jedynie w okresie letnich wakacji. W 1894 r. został kanonikiem Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, a w 1895 r. regensem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Urząd ten pełnił do 1907 r. Był sędzią surrogatem Konsystorza Generalnego i oficjałem generalnym. Za jego kadencji seminarium sandomierskie przeniesiono do dawnego klasztoru sióstr benedyktynek, do którego dobudowano nowe skrzydło. Kierował pracą nad restauracją i rozbudową nowej siedziby. Po śmierci bp. S. Zwierowicza kapituła katedralna wybrała go na wikariusza kapitulnego. W tym charakterze zarządzał diecezją przez dwa lata. Siódmego kwietnia 1910 r. przez papieża Piusa X został prekonizowany na urząd biskupa sandomierskiego. Sakrę biskupią przyjął 19 czerwca 1910 r. z rąk abp. Wincentego Kluczyńskiego, metropolity mohylewskiego, w kościele pw. św. Katarzyny w Petersburgu. Diecezję sandomierską objął 2 lipca 1910 r. i urząd ordynariusza sprawował do śmierci. Od 1916 r. pełnił funkcję administratora apostolskiego dla części diecezji łucko-żytomierskiej znajdującej się pod okupacją wojsk austriackich. W 1918 r. z urzędu wszedł do Rady Stanu Królestwa Polskiego. W 1918 r. otrzymał do pomocy sufragana bp. Pawła Kubickiego. W 1923 r. bp Ryx zwołał i przeprowadził synod diecezjalny. Poparł plan reformy studiów seminaryjnych i plan założenia niższego seminarium. Jego stanowisko wpłynęło na budowę w Sandomierzu domu księży emerytów. Zmarł 1 czerwca 1930 r. w szpitalu sióstr miłosierdzia w Krakowie. Pochowany został w katedrze sandomierskiej. P. Tylec, *Bp Marian Ryx (1853–1930), Ordynariusz Sandomierski*, Sandomierz 2020.

⁴³ Ks. Antoni Czarkowski urodził się 26 sierpnia 1863 r. w osadzie Simno w diecezji sejneńskiej. W 1883 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Sejnach, a w 1884 przeniósł się do Sandomierza. Studiował w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień magistra teologii. Świecenia kapłańskie przyjął w 1889 r. w Petersburgu. W latach 1889–1897 był profesorem i wicerektorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Od 1890 r. pełnił funkcję wikariusza w kościele św. Józefa w tym mieście. Następnie został administratorem parafii Góry Wyokie, Zagnańsk oraz Gowarczów. Pełnił funkcję proboszcza w Łagowie Opatowskim. Był kanonikiem, a następnie prałatem kustoszem

Rewera⁴⁴. Ojcami duchownymi byli Mikołaj Molecki⁴⁵ i Tomasz Sokalski⁴⁶. Sta-

Kapituły Kolegiackiej w Opatowie. Otrzymał też godność tajnego kapelana Jego Świątobliwości. Zmarł 4 kwietnia 1937 r. w Łagowie Opatowskim. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 143–144.

⁴⁴ Ks. Antoni Rewera urodził się 6 stycznia 1869 r. w Samborcu. Początkowe nauki pobierał w domu rodzinnym. W latach 1880–1884 uczył się w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu. Był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1884–1889). Ukończył Akademię Duchowną w Petersburgu ze stopniem magistra teologii. Świecenia kapłańskie przyjął 2 lipca 1893 r. z rąk bp. A. Sotkiewicza. W 1893 r. został mianowany wikariuszem katedry w Sandomierzu. Przez 16 lat (od 1894 r.) był profesorem tutejszego Seminarium Duchownego. Wykładał teologię moralną, archeologię biblijną oraz język francuski. Jednocześnie pełnił funkcję rektora kościoła pw. św. Józefa w Sandomierzu (od 1895 r.), wicerektora (1899–1904) oraz ojca duchownego (1904–1908) i spowiednika alumnów (do 1931 r.). Następnie był proboszczem parafii katedralnej w Sandomierzu, przeniesionej w 1934 r. do kościoła pw. św. Józefa. W 1941 r. aresztowany przez Gestapo. Zmarł z głodu i wycieńczenia w obozie koncentracyjnym w Dachau 1 października 1942 r. Został beatyfikowany przez Jana Pawła II w 1999 r. T. Mierzwa, *Eksterminacja duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej*, „Studia Sandomierskie” 29 (2022), s. 105–107.

⁴⁵ Ks. Mikołaj Molecki urodził się 24 listopada 1840 r. w Iłży. Uczęszczał do Szkoły Parafialnej w Iłży oraz gimnazjum w Radomiu. W latach 1859–1865 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Świecenia kapłańskie przyjął z rąk bp. J. Juszyńskiego 27 czerwca 1865 r. Był wikariuszem w Borkowicach, Skarżysku Kościelnym, Kozienicach oraz w kościele pw. św. Katarzyny w Radomiu. Pełnił funkcję administratora w Gierczycach i Samborcu. Przebywał w Paryżu, Lowanium, Rzymie i Lwowie (1872–1881). W 1883 r. został mianowany wikariuszem w katedrze sandomierskiej, a następnie rektorem kościoła pw. św. Katarzyny w Radomiu oraz kościoła na Świętym Krzyżu. Pełnił funkcję kapelana więziennego na Świętym Krzyżu, wikariusza kościoła filialnego w Studziannie oraz wikariusza w Skarżysku. Pracował na stanowisku administratora w Głowaczowie, Jarosławicach, Łukawie, Czyżowie oraz Siennie. Był rektorem kościoła pw. św. Jacka w Klimontowie oraz proboszczem w Łukawie. Dwukrotnie pełnił funkcję ojca duchownego w sandomierskim seminarium. Zmarł w Łukawie 21 stycznia 1918 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 70–71.

⁴⁶ Ks. Tomasz Sokalski urodził się 19 grudnia 1836 r. w Kurowie w diecezji lubelskiej. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej w Kurowie, a następnie uczył się prywatnie. W latach 1855–1856 przebywał w klasztorze Księży Filipinów w Studziannie, a od 1856 do 1863 r. był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Został wysłany na studia do Akademii Duchownej w Warszawie (1859–1863), gdzie w 1863 r. otrzymał tytuł kandydata teologii. Świecenia kapłańskie przyjął 28 lipca 1861 r. z rąk bp. J. Juszyńskiego. Pełnił obowiązki wikariusza w parafii Góry Wysokie oraz Nowa Słupia. Jako proboszcz pracował w parafii Ćmińsk, Mnin oraz Osiek. Przez 18 lat pełnił funkcję ojca duchownego Seminarium Duchownego w Sandomierzu (mianowany w 1883 r.). Klerycy, którzy cenili jego posługę, nadali mu przydomek „Socio”. Osiemnastego listopada 1885 r. został surrogatem Konsystorza Biskupiego w Sandomierzu. Otrzymał godność kanonika (21 lutego 1887 r.) oraz prałata (2 czerwca 1905 r.) Kapituły Katedralnej w Sandomierzu. Zmarł

nowiska profesorów piastowali: Władysław Fudalewski, Władysław Zalewski, Jan Sternik, Jan Kanty Gajkowski, Józef Rokoszny, Edward Chrzanowski, Kazimierz Fulianty, Stefan Suchecki, Antoni Kasprzycki.

Przyjęcie do seminarium duchownego na przełomie XIX i XX w. nie było łatwe. Nie wystarczało samo powołanie i chęć pobytu w placówce. Młody człowiek musiał przejść rekrutację zgodną z prawem kanonicznym, ale także z ustaleniami władz rządowych⁴⁷. Kandydaci do seminarium duchownego mogli rozpocząć naukę dopiero wówczas, gdy miejscowy gubernator zapoznał się z dokumentami kandydata. To od niego zależało, czy dana osoba zostanie przyjęta⁴⁸. Władza zaborcza starała się za wszelką cenę utrudnić pracę seminarium. Zatwierdzenia gubernatora o przyjęciu kandydata przychodziły na Wszystkich Świętych lub Boże Narodzenie, co powodowało, że wykłady się nie odbywały i kasowano kurs pierwszy. W sandomierskim seminarium przebywali tzw. wolni słuchacze. Byli to kandydaci, którzy chcieli rozpocząć naukę, ale czekali na zatwierdzenie podania o przyjęcie przez gubernatora. Gdy gubernator odmówił przyjęcia do seminarium, osoba ta musiała opuścić uczelnię⁴⁹. Władze państwowe starały się mocno ingerować w życie seminaryjne. Klerycy musieli odbyć służbę wojskową. Tylko alumni posiadający co najmniej święcenia niższe nie podlegali zaciągowi wojskowemu⁵⁰.

Celem seminarium było wychowanie kapłanów, którzy w przyszłości byliby pobożni, ofiarni, przestrzegający prawa i gorliwi w wierze. Z tego powodu wymagano od kleryków nie tylko kwalifikacji umysłowych, ale także odpowiedniej formacji ascetycznej i karność⁵¹. Statut, jak również liczne rozporządzenia biskupa sandomierskiego zalecały przełożonym, aby z ojcowską troskliwością kształtowali w alumnach poczucie odpowiedzialności i ich rozwój osobowościowy. Z tego względu wychowawcy kilka razy w roku odczytywali przepisy i objaśniali je alumnom⁵². Życie seminaryjne w trakcie formacji Wyrzykowskiego nie było łatwe. Klerycy swój dzień rozpoczynali pobudką o godzinie 5.00.

15 lutego 1912 r. w Sandomierzu i został pochowany w grobie kanonicznym na cmentarzu katedralnym. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 66.

⁴⁷ Seminarium sandomierskie miało statut z roku 1842, zgodnie z którym aspirant do seminarium powinien złożyć własnoręcznie napisany życiorys, metrykę chrztu, świadectwo szkolne, świadectwo moralności lub świadectwo władzy, pod okiem której pracował dany kandydat. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 311.

⁴⁸ Ukaz carski z 20 listopada 1875 r. nakazywał władzom diecezjalnym przedkładać do zatwierdzenia dokumenty kandydatów do seminarium miejscowemu gubernatorowi. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 313.

⁴⁹ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 314.

⁵⁰ Przepisy odnośnie do zaciągu wojskowego zostały ustalone na nowo przez carat 15 marca 1859 r. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 322.

⁵¹ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 431.

⁵² Przepisy regulaminu seminaryjnego były zawarte w statucie z 1841 r. Statut ten poza ramowym rozkładem zajęć dziennych i okresowych dokładnie określał obowiązki alumnów

Lektor uderzał sześć razy w dzwonek przy kaplicy, który służył jeszcze pannom benedyktynekom. Był to znak na wstawanie i ubieranie się, na co przewidziano pół godziny. Jak pisał w swoim pamiętniku ks. Jan Wiśniewski, wstawanie o tak wczesnej porze było przykre i wycieńczające⁵³. Lektor obchodził wszystkie pokoje i wzywał łacińską sentencją do wstawania. O 6.30 trzykrotne uderzenie dzwonka przyzywało do kaplicy na rozmyślanie i medytację. Modlitwy poranne trwały pół godziny. Klerycy klęczeli w ławkach bez oparcia, czytając ustalone medytacje. Czasem prowadzili ją ojcowie duchowni. Po medytacji rozpoczynała się Msza Święta – cicha lub śpiewana. Po przyjęciu Komunii św. klerycy pozostawali w kaplicy na dziękczynienie, a następnie szli bezpośrednio do refektarza na śniadanie o godzinie 7.00. Po śniadaniu klerycy wracali do swoich pokoi i dźwięk dzwonka zapowiadał *silentium*. Ten czas aż do godziny 8.00 był przewidziany na przygotowanie się do wykładów. Trwały one 45 minut, a przerwy między nimi po 10 minut. Przeciętnie w ciągu dnia odbywało się pięć godzin wykładów. Po wykładach klerycy prywatnie wstępowali na krótką modlitwę do kaplicy. Obiad jedzono o godzinie 13.00⁵⁴. Na stole kleryckim często gościła kasza. We wspomnieniach ks. Wiśniewskiego można przeczytać: „siły wyczerpane nade wszystko tych, którzy już zęby zjedli na seminaryjnej kaszy. Och ta kasza tatarczana, jakież mały zastęp zwolenników liczy, gdyby tak udało się zmienić ją na jaglaną lub białą drobniejszą, ale nie mannę, bo ta klei żołądek. Kluski i klusieczki z mlekiem także nie wielu liczą gastronomów, wolelibyśmy mleko czyste z bułką lub kaszą. Może ksiądz profesor-prokurator (x. An[toni] K[asprzycki]) zmieni te potrawy na inne niż wyżej wymienione, tak jak zmienił owe leniwe pierogi, których liczba, biblijna ujemnie wpływa na żołądki naszych egzegatów”⁵⁵. Po obiedzie klerycy mieli pół godziny czasu wolnego. Od 14.00 do 15.00 odbywał się obowiązkowy dla wszystkich kleryków spacer. Następnie do godziny 17 czas *silentium* – osobistej pracy naukowej. Każdy z kleryków miał się wówczas znajdować w swoim pokoju. O 17.30 na trzy uderzenia dzwonka klerycy udawali się do kaplicy na czytanie duchowne, które trwało pół godziny. Zazwyczaj odbywało się ono w milczeniu lub jeden z kleryków czytał życiorys świętego czy też inny tekst wyznaczony przez ojca duchownego. W piątki zamiast czytania odbywała się konferencja. Kolację podawano o godzinie 18.00, po niej zaś było pół godziny czasu wolnego. O 19.00 znów rozbrzmiewał dźwięk dzwonka: rozpoczynało się milczenie i czas studium. O 20.30 odmawiano modlitwy wieczorne⁵⁶. Gaszenie świateł przewidziane było na 21.30, ale z czasem

wewnątrz gmachu uczelni, w kościele i poza nim. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 432.

⁵³ Archiwum Diecezji Sandomierskiej [dalej: ADS], Wyższe Seminarium Duchowne w Sandomierzu [dalej: WSDwS], sygn. 140, k. 7–8.

⁵⁴ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 28.

⁵⁵ ADS, WSDwS, sygn. 140, k. 8.

⁵⁶ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 29.

profesorowie uznali, że lepiej będzie gasić światło o 21.00. Wyjątkiem był dziekan, który z powodu swoich obowiązków mógł gasić światło o 22.00⁵⁷.

Plan dnia miał służyć tak rozwojowi duchowemu, jak intelektualnemu. Wprowadzono w seminarium funkcję tzw. *magistra elegantiarum*. Jego zadaniem było nauczanie młodszych kolegów form towarzyskich i przyzwoitego obyczajności w życiu prywatnym i społecznym⁵⁸. Seminarium było miejscem, w którym nacisk kładziono na budowanie i pielęgnowanie życia religijnego, starano się też ująć je w formy odpowiadające powołaniu kapłańskiemu oraz roli, jaką kapłan miał odgrywać w społeczeństwie. Cel, którym było przygotowanie kleryków do stanu kapłańskiego, realizowano poprzez kształtowanie religijne, tak własne, jak i innych osób. Służyły temu wykłady teoretyczne z różnych działów teologii oraz praktyki religijnej⁵⁹. Obok wyrobienia religijnego nauka stanowiła drugi cel wychowania seminaryjnego. Oznaczało to nie tylko intelektualne zaznajomienie się z prawdami wiary, nie tylko ich rozumienie, lecz również dobre przygotowanie alumna do posługi kapłańskiej⁶⁰.

W swoich wspomnieniach bp Paweł Kubicki dobrze wyrażał się o profesorach seminaryjnych: „Czcigodni wychowawcy doświadczeni w pracy na niwie Chrystusowej, coraz bardziej odsłaniali przed oczyma dusz obszary tych niw Bożych i ich horyzonty. Często u ołtarza i często z rówieśnikami swoimi, dziś już bardzo nielicznymi, wspominamy naszych drogich Kijanków, Sokalskich, Knothych, Zalewskich, Czarkowskich i innych z wielkim biskupem na czele Antonim Sotkiewiczem, którzy dusze nasze przygotowywali do tego, abyśmy godnie stawiali na stopniach ołtarzy”⁶¹. Słowa te wskazują, z jaką gorliwością profesorowie starali się przekazać wiedzę, ale też i praktykę przyszłym kapłanom.

Samo życie seminaryjne Andrzeja Wyrzykowskiego nie jest znane. Z pamiętnika ks. Jana Wiśniewskiego wiadomo, że ów adept do kapłaństwa odszedł z seminarium na IV roku studiów, 22 września 1898 r. Pod tą datą ks. Wiśniewski zapisał „powszechnie od kolegów żałowany za zacności charakteru. Szkoda go wielka, koledzy żegnali go z łzą w oku”⁶². To wydarzenie wspomina również ks. Józef Rokoszyński. Przy swoim zapisie z ocenami uczniów przy nazwisku alumna Wyrzykowskiego umieścił zapis: „23 września 1898 r. wystąpił dobrowolnie”⁶³. Wśród kapłanów krążył ustny przekaz, że był to chwilowy kryzys i po kilku dniach powrócił do seminarium. Musiał prezentować sobą duże wartości, skoro władze seminaryjne dopuściły go do dalszej formacji. W księdze sesji profesorskiej Seminarium Duchownego w Sandomierzu znajduje się informacja, że wcześniej (w 1897 r.) został dopuszczony

⁵⁷ ADS, WSDwS, sygn. 140, k. 11.

⁵⁸ ADS, WSDwS, sygn. 140, k. 11.

⁵⁹ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 29.

⁶⁰ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 30.

⁶¹ P. Kubicki, *Moje wspomnienia z roku szkolnego 1892–1893 w Seminarium Duchownym w Sandomierzu*, Sandomierz 1938, s. 20.

⁶² ADS, WSDwS, sygn. 140, k. 6.

⁶³ BDS, ZR, sygn. G 1285, k. 3.

do niższych święceń⁶⁴. Zachowało się również potwierdzenie o święceniach przyjętych przez kleryka Wyrzykowskiego, których udzielił bp A. Sotkiewicz⁶⁵. Natomiast 6 lipca 1902 r. został wyświęcony na subdiakona⁶⁶.

Nieco więcej można powiedzieć o postępach naukowych alumna Wyrzykowskiego. Wyniki te najlepiej oddają stopnie, które otrzymywał z poszczególnych zajęć seminaryjnych. Prezentuje je poniższa tabela.

Tab. 2. Oceny ks. Andrzeja Wyrzykowskiego podczas studiów w Seminarium Duchownym w Sandomierzu

Przedmioty												
	Logika	Język łaciński	Łacina praktyczna	Historia biblijna	Katechetyka	Historia powszechna	Retoryka	Język rosyjski	Historia Rosji	Śpiew	Zachowanie	Pracowitość
1895/1896												
Semestr I	4	5	4	5	3	5	5	5	5	3	V	V
Semestr II	5	5	4	5	4	5	4	3	3	3	V	V
1896/1897												
Semestr I	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	V	V
Semestr II	5	5	5	5	5	4	5	4	4	5	V	V
	Egzegeza Pisma	Filozofia	Wstęp do Pisma	Archeologia biblijna	Katechetyka	Historia Kościoła	Historia powszechna	Retoryka	Śpiew	Zachowanie	Pracowitość	
1897/1898												
Semestr I	5	5	5	5	5	5	4	5	5	V	V	
Semestr II	5	5	4	5	4	5	4	5	5	V	V	
	Egzegeza Pisma	Teologia dogmatyczna	Teologia moralna	Teologia pastoralna	Prawo kanoniczne	Historia Kościoła	Rubrum	Retoryka	Śpiew	Zachowanie	Pracowitość	
1899/1900												

⁶⁴ ADS, KDwS, sygn. B-39, k. 73.

⁶⁵ BDS, Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu [dalej: AKKiK], sygn. 868, k. 4.

⁶⁶ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 6.

Przedmioty												
Semestr I	5	5	5	5	4	5	4	5	5	V	V	
Semestr II	5	5	3	3	4	4	4	5	5	IV	V	
1900/1901												
Semestr I	5	5	4	4	5	5	5	5	5	V	V	
Semestr II	5	5	5	5	5	5	5	5	5	V	V	
1901/1902												
Semestr I	5	5	5	5	5	5	5	5	5	V	V	
Semestr II	5	5	5			5				V	V	

Źródło: Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu (dalej: AWSDS), Księga ocen 1899–1925.

Andrzej Wyrzykowski był alumnem bardzo sumiennym i prawym, o czym świadczą nie tylko stopnie z egzaminów i zaliczeń, lecz również oceny za zachowanie i pracowitość. Jego zapał został dostrzeżony przez profesorów seminarium i 23 czerwca 1902 r. kapłan ów został promowany na studia w Akademii Duchownej w Petersburgu. Przed wyjazdem 13 lipca 1902 r. otrzymał święcenia diakonatu⁶⁷. Decyzję o skierowaniu go na studia do Petersburga wraz z alumnem Julianem Młynarczykiem oficjalnie potwierdzono 25 czerwca 1903 r. Andrzej Wyrzykowski – jak wynika z opinii rektora – był już diakonem, który przez sześć lat sumiennie uczęszczał na wykłady z teologii i filozofii⁶⁸.

Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu była uczelnią pozostającą pod nadzorem władz świeckich. Klerycy przyjmowani byli do niej z rekomendacji władz diecezjalnych. Historia Akademii sięga drugiej połowy XVI w. i wiąże się z nowo powstałym w tamtym czasie Kolegium Wileńskim, założonym przez Wawrzyńca Maggio, prowincjała austriackiego jezuitów. Na czele tego kolegium stali tacy znakomici uczeni, jak Jakub Wujek i Piotr Skarga. Car Aleksander I w roku 1801 zatwierdził dekret o zarządzie duchowym i kościelnym religii rzymskokatolickiej oraz powołał Kolegium Duchowne Rzymskokatolickie w Petersburgu. W skład tej instytucji wchodził: metropolita, biskup, infulat oraz asesorowie z poszczególnych diecezji wybierani przez kapituły diecezjalne. Car zerwał stosunki z Rzymem i całą władzę nad Kościołem rzymskim w cesarstwie przekazał metropolicie mohylewskiemu⁶⁹. Po powstaniu listopadowym sytuacja się zaostriżyła. Przeprowadzono kasatę 196 klasztorów katolickich, szkolnictwo katolickie przejęli prawosławni. Wszystkie seminaria podporządkowano Akademii Duchownej w Petersburgu.

⁶⁷ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 5.

⁶⁸ ADS, WSDwS, sygn. 60, k. 120.

⁶⁹ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007, s. 9.

Po powstaniu styczniowym w Wilnie powołano Komisję ds. Duchowieństwa Rzymskokatolickiego, która miała się zająć kasowaniem parafii i diecezji, reorganizacją seminariów i konsystorzów, wprowadzeniem nabożeństw w języku rosyjskim, a także nadzorem nad kazaniami i katechizacją⁷⁰. Akademia miała wychowywać elitarnych, przychylnych władzy kapłanów, którzy mieli zająć wysokie stanowiska w hierarchii kościelnej. Uczelnia nie była jednak w stanie tego zapewnić, o czym świadczy fakt, że 20 jej absolwentów wzięło udział w powstaniu styczniowym⁷¹. W Akademii Petersburskiej istniały cztery katedry duchowne: Pisma Świętego, Teologii, Historii Kościoła i Prawa Kanonicznego oraz Homiletyki. Oprócz tego istniały tam tzw. adiunktury prowadzone przez adiunktów, a nie profesorów⁷². Różniły się one od katedr tym, że wykłady obejmowały teologię moralną, pastoralną i archeologię biblijną. Funkcjonowały też cztery katedry świeckie: Katedra Filozofii i Logiki, Historii Powszechnej i Rosji, Literatury Rosyjskiej, Literatury Łacińskiej i Greckiej, a także lektoraty: języka niemieckiego, francuskiego i hebrajskiego⁷³. Na uczelni nie mogła wykładać osoba uznana za przeciwną rządowi. Życiorysy profesorów szczegółowo badano. Przed zatrudnieniem danego wykładowcy potrzebna była zgoda policji i gubernatora. Profesorem bardzo często nie zostawała osoba o najwyższej wiedzy i kompetencji, lecz taka, która potrafiła wykazać się lojalnością wobec cara⁷⁴. Trzeba jednak przyznać, że mimo to rektorzy i profesowie dbali o to, aby alumni, opuszczając mury uczelni, posiadali rzetelną wiedzę. Wkładali oni wiele serca w przygotowanie się do wykładów, jak też do samego ich prowadzenia⁷⁵. Studenci Akademii dostawali stypendia, bez których nauka byłaby niemożliwa. Diecezja sandomierska miała przydział na dwa stypendia. Zmieniło się to, gdy na stolicy biskupiej zasiadł bp A. Sotkiewicz. Zwrócił się on bowiem do warszawskiego gubernatora z prośbą o dodatkowe stypendia dla swojej diecezji, ponieważ z powodu małej liczby wykształconych księży zaczęły się pojawiać problemy zarówno z obsadą stanowisk wykładowców w seminarium, jak i katechetów. Gubernator wyraził na to zgodę i wysłał odpowiednią prośbę do ministra spraw wewnętrznych, który przychylił się do tej prośby⁷⁶. Andrzej Wyrzykowski zakończył studia w 1907 r. ze stopniem magistra teologii⁷⁷. Ks. Wyrzykowski złożył 25 marca 1907 r. na ręce bp. Zwierowicza pismo, w którym poinformował, że skończy studia w przeciągu dwóch miesięcy. W liście tym prosi biskupa o możliwość kontynuowania studiów specjalistycznych. Celem nadrzędnym miała być bardziej owocna praca dla diecezji sandomierskiej. Jednocześnie w duchu posłuszeństwa

⁷⁰ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 12.

⁷¹ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 14.

⁷² I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 99.

⁷³ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 100.

⁷⁴ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 129–130.

⁷⁵ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 141.

⁷⁶ I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia...*, dz. cyt., s. 225.

⁷⁷ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 87.

i z oddaniem poddał się woli biskupa, nie próbując szukać znajomości ani pokątnych rozwiązań. W piśmie tym Wyrzykowski stwierdził: „Na jakimkolwiek stanowisku wola Waszej Ekscelencji mnie postawi, pracować będę szczerze i wytrwale, chciałbym jednak pracować jak najpożyteczniej; a do tego koniecznie mi potrzeba niektórych wiadomości, których w obecnych warunkach dobyć nie mogę. Dlatego z ufnością zupełną udaję się do ojcowskiego serca Waszej Ekscelencji prosząc o łaskawe pozwolenie na dalsze studia w jednym z wyższych zakładów naukowych zagranicznych”⁷⁸. List ten był odważnym krokiem młodego kapłana. Zachęcił go do tego przykład innych księży, którzy rozpoczynali podyplomowe studia za granicą. Jednocześnie ks. Wyrzykowski zapewniał: „Nieznaczną zaś stratę, jaką diecezja wskutek mego przyjazdu mogła by ponieść, wynagrodzę później intensywniejszą i metodyczniejszą pracą. Do wakacji jeszcze dosyć daleko, z prośbą jednak swą udaję się do Waszej Ekscelencji wcześniej dlatego, że w razie łaskawego zezwolenia łatwiej tu przy pomocy władzy akademickiej wystarać się o paszport”⁷⁹. Kwerenda nie wykazała listu zwrotnego, który biskup miałby skierować do ks. Andrzeja Wyrzykowskiego.

Działalność kościelna

Posługa duszpasterska i praca w instytucjach diecezjalnych

Działalność duszpasterska ks. Andrzeja Wyrzykowskiego rozpoczęła się wraz z jego powrotem do Polski. Otrzymał wówczas nominację na wikariusza parafii św. Pawła w Sandomierzu (4 września 1907 r.)⁸⁰. Parafia ta od śmierci ks. Szubartowicza była bardzo zaniedbana pod względem duszpasterskim. Poza tym była to placówka dość trudna w administrowaniu. Ks. Stefan Rolecki⁸¹, jeden z jej proboszczów, charakteryzował ją tak: „Parafianie ludność podmiejska – biedna – zarozumiała rozbałamuciona – do samego kościoła parafialnego mało uczęszczająca na nabożeństwa – nie przyzwyczajeni do ofiarności – nigdy żadnych składek na rzecz probostwa nie dawali i nic ich to nie obchodziło. Znajomość zasad wiary bardzo

⁷⁸ ADS, KDwS, sygn. FW-105, k. 9–11.

⁷⁹ ADS, KDwS, sygn. FW-105, k. 12.

⁸⁰ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 7.

⁸¹ Ks. Stefan Rolecki urodził się 15 lipca 1871 r. w Janikowie. Uczył się tam w Szkole Elementarnej, następnie w Progimnazjum Męskim w Sandomierzu (1881–1887). W latach 1887–1892 był alumnem sandomierskiego Seminarium Duchownego. Święcenia diakonatu przyjął 16 lipca 1893 r. Następnie został skierowany do pomocy duszpasterskiej w parafii Sulisławice, potem zaś do parafii św. Pawła w Sandomierzu. Siedemnastego lutego 1894 r. przyjął święcenia kapłańskie z rąk bp. A. Sotkiewicza. Posługę wikarego pełnił w sandomierskiej parafii św. Pawła oraz w Bzinie. Następnie był administratorem parafii Pawłowice oraz proboszczem w parafii św. Pawła w Sandomierzu (1920–1928). Zmarł 12 sierpnia 1928 r. w Sandomierzu. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 3, dz. cyt., s. 237.

słaba, a powinno być inaczej – moralność bardzo słaba⁸². Chociaż opis ten pochodzi z lat nieco późniejszych, to jednak można przypuszczać, że również w okresie posługi nowego wikariusza praca duszpasterska nie należała w niej do łatwych. Nie wystarczyło być w niej gospodarzem, lecz należało być przede wszystkim dobrym duszpasterzem. Kwerenda nie wykazała żadnych szczegółowych informacji na temat pracy duszpasterskiej ks. Wyrzykowskiego w parafii św. Pawła. Jednak można się domyślać, że przebiegała w sposób typowy dla współczesnych czasów, obejmując sprawowanie sakramentów, głoszenie homilii, osobisty kontakt z wiernymi itp. Kolejnym miejscem pracy duszpasterskiej była parafia Radoszyce. Do tej placówki został skierowany w roku 1913. Radoszyce, założone przez króla Kazimierza w 1364 r., należą do najstarszych miast Polski. Było to miasto sławne i cieszące się wielkim szacunkiem samego władcy. Według tradycji król Władysław Jagiełło wydał miejscowemu plebanowi pozwolenie na budowę młyna i sadzawki, a on w zamian miał się modlić w intencji żony i za zmarłą królową Jadwigę⁸³. Radoszyce słynęły z cudu, jaki dokonał się tam za przyczyną Najświętszej Maryi Panny⁸⁴. Liczba wiernych w tej parafii wynosiła 9236 osób. Miała ona dwa etaty wikariuszowskie. Ks. Wyrzykowski posługiwał w tej placówce do 1916 r.

W 1917 r. ks. Wyrzykowski został mianowany rektorem kościoła pw. św. Jakuba w Sandomierzu. Funkcja ta wymagała od niego dużego zaangażowania duszpasterskiego, ale również administracyjnego⁸⁵. Ks. Józef Pastuszka w swoim pamiętniku zapisał: „Jako rektor kościoła św. Jakuba nie mógł dużo zdziałać w zakresie konserwacji czy rozbudowy i wewnętrznego wystroju kościoła, bo sytuacja powojenna Polski była trudna pod względem finansowym⁸⁶. Dlatego ks. Wyrzykowski nie podjął prac restauracyjnych na większą skalę. Wspomniany ks. Pastuszka odnotował: „wszystko pozostawił w takim stanie, w jakim pozostawił je ks. Jan Rokoszny. Nawet w zakrystii nic nie przybyło. Tak samo wewnątrz kościoła pozostało takim, jakim je urządził były rektor⁸⁷. Duchowny ten za tę sytuację obwiniął ks. Wyrzykowskiego, który według niego wykazywał się „brakiem rzutkości i uzdolnień organizacyjnych⁸⁸. Nieco inaczej jego posługę widział ks. Stanisław Makarewicz, kiedy w swoim przewodniku po kościele św. Jakuba stwierdził: „podjęte prace sumiennie kontynuował przy umac-

⁸² P. Sławiński, *Parafia pw. Nawrócenia...*, art. cyt., s. 103.

⁸³ J. Wiśniewski, *Dekanat konecki*, Radom 1913, s. 245.

⁸⁴ Cud ten opisano w kronikach następująco: „Stanisław cisnął był na żonę swoją kamieniem wielkim z rankoru chcąc ją postraszyć, której chybiwszy, kamień uderzył w jego dziecię, któremu było rok. Za łaską Bożą i przyczyną Najświętszej Panny cudownie do Radoszyckiego kościoła ofiarowane będąc przez zacne pewne osoby zarazem zdrowsze zostało, na którym cud łaskę do Najświętszej Panny otrzymaną”. J. Wiśniewski, *Dekanat konecki*, dz. cyt., s. 247.

⁸⁵ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 89.

⁸⁶ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 89.

⁸⁷ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 88.

⁸⁸ BDS, ZR, sygn. R 2116/1, k. 67.

nianiu murów prezbiterium ks. prał. Andrzej Wyrzykowski⁸⁹. W tym czasie istniał Komitet Restauracji Kościoła pw. św. Jakuba, do którego „oprócz władz i społeczeństwa miejscowego, weszli w skład także ludzie w sztuce leczenia starych budynków arcybiegli i przeszłość narodu miłujący”⁹⁰. W 1920 r. Kuria Diecezjalna w Sandomierzu wydała upoważnienie, w którym zalecała ks. Wyrzykowskiemu „podjęcia starań w celu uzyskania funduszy od Właściwych Władz na odrestaurowanie zabudowań kościelnych przy kościele św. Jakuba zniszczonym wskutek działań wojennych”⁹¹. O wielkiej staranności i dbałości o sprawy finansowe można wnioskować po zachowanej księżce rachunków kościoła św. Jakuba, prowadzonej od 1921 r. Wyraźnie wskazuje ona, że najgorszy pod względem finansowym był rok 1921⁹². Później można zauważyć pozytywną zmianę: każdy kolejny rok kończył się na plusie. Omawiany kapłan nie chciał zostawiać kościoła pw. św. Jakuba z zadłużeniem. Starał się rozwaźnie wydawać pieniądze, mając świadomość, że czasy są trudne.

Ks. Andrzej Wyrzykowski był bardzo dobrym kaznodzieją i mówcą. Potwierdza to wiele jego wystąpień publicznych, m.in. referat wygłoszony przy nuncjuszu Achillesie Rattim. Talent oratorski przejawiał także na ambonie, o czym świadczą zapiski kazań, które się zachowały. Przykładem może być homilia z pogrzebu bp. Ryxa z 2 czerwca 1930 r.⁹³ W 1931 r. wygłosił kazanie na pogrzebie ks. Józefa Rokosznego, a w 1933 r. ks. Henryka Czernika⁹⁴. Zachowała się również mowa wy-

⁸⁹ S. Makarewicz, *Podominański kościół i klasztor św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu. Przewodnik*, Sandomierz 1979, s. 4.

⁹⁰ BDS, ZR, sygn. 1330, t. 10, nr 6.

⁹¹ ADS, KDwS, sygn. Z-100, k. 298.

⁹² BDS, ZR, sygn. G 1319, k. 5.

⁹³ Dobrym przykładem kunsztu kaznodziejskiego ks. Wyrzykowskiego może być fragment tegoż kazania: „Uderzył w nas grom! Cios nie spodziewany i bardzo bolesny! Nie takiego powrotu pasterza oczekiwaliśmy. Jak w owczarni, kiedy braknie pasterza, zakotłowało się w diecezji Sandomierskiej. Uczucie bezradności, niepewności i żalu objęło tę naszą małą, na dalekiej prowincji wśród niw pszenicznych zagubioną, a zwykle tak cichą i pogodną część Kościoła Powszechnego. Pękł na chwilę widomy węzeł łączący ten święty Kościół Sandomierski z duchowym organizmem św. Kościoła Powszechnego i jego głową Chrystusem w niebie i z głową widzialną następcą i zastępcą św. Piotra na ziemi. Nim Bóg dobry, który zsyła ciosy, aby umocnić, który zsyła cierpienia, aby pocieszyć; nim Bóg dobry nawiąże z powrotem zerwane nici życia religijnego w naszym św. Kościele Sandomierskim, przyjrzyjmy się duchowej spuściźnie po naszym Pasterzu pozostałej, przyjrzyjmy się za czią i miłością, nie dla chwały, której już nie potrzebuje, ani dla ziemi pompy, której nigdy nie pragnął, lecz dla nauki duchowej. Zaiste śmierć jest dobrym nauczycielem... Z otuchą patrzyliśmy w przyszłość, bo jeszcze raz przekonaliśmy się, że pastorał biskupi, pastorał Sotkiewicza i Zwierowicza w pewne dostał się ręce”. *Mowa wygłoszona na eksportacji śp. biskupa M. Ryxa*, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” [dalej: KDS] 23 (1930), nr 5, s. 214–215.

⁹⁴ Ks. Henryk Czernik urodził się 2 stycznia 1886 r. w Zawichoście. Uczył się w szkole publicznej w rodzinnej miejscowości, potem w latach 1896–1902 w Gimnazjum Huma-

głoszona na poświęcenie kościoła pw. św. Jakuba w Sandomierzu 2 października 1909 r. oraz zbiór, w którym znajdują się kazania pasyjne i o Najświętszym Sakramencie⁹⁵.

Praca duszpasterska ks. Wyrzykowskiego nie ograniczała się jedynie do konkretnej parafii czy świątyni. Pełnił posługę spowiednika pośród różnych zgromadzeń zakonnych na terenie Sandomierza. Przykładowo był spowiednikiem zwyczajnym Zgromadzenia Sióstr Miłosierdzia św. Wincentego à Paulo (od 27 listopada 1923 r.)⁹⁶. Bp Jan Kanty Lorek 6 marca 1942 r. mianował go spowiednikiem nadzwyczajnym Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Niepokalanie Poczętej w Sandomierzu, których placówka znajdowała się przy ulicy Mickiewicza⁹⁷. Natomiast 10 grudnia 1945 r. otrzymał nominację na spowiednika nadzwyczajnego w Zgromadzeniu Sióstr Imienia Jezus⁹⁸. Nominacja została przedłużona 21 stycznia 1947 r.⁹⁹ Z zachowanej korespondencji można wywnioskować, że spowiadał on również siostry w Klimontowie. Zachował się list, w którym jedna ze służek prosiła w imieniu przełożonej „chorującej na serce” o spowiedź dla całego klasztoru. Siostra ta zaproponowała, aby ks. Wyrzykowski rozłożył spowiedź zakonnice na trzy dni. „Jeden dzień nie wystarczy na spowiedź wszystkich sióstr w obecnym stanie zdrowia Przewielebnego Księdza”¹⁰⁰. „Proszę podziękować Siostrze Starszej Sióstr Miłosierdzia przy szpitalu św. Ducha w Sandomierzu zwłaszcza siostrze Kazimierze za opiekę i pomoc, jaką mi okazały w mojej ostatniej chorobie, a samej siostrze Starszej za okazaną życzliwość”¹⁰¹.

nistycznym w Sandomierzu. Od 1902 do 1907 r. był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Następnie studiował teologię w Innsbrucku (do 1909 r.), a w latach 1909–1914 filozofię i teologię we Fryburgu (uzyskał stopień doktora teologii w zakresie teologii moralnej). Świecenia diakonatu przyjął 21 czerwca 1908 r. z rąk bp. Josefa Altenweisela w Brixen w Austrii, a święcenia kapłańskie w lipcu 1908 r. w Warszawie z rąk bp. Kazimierza Ruszkiewicza. Od 1914 do 1933 r. był wikariuszem w Łoniowie. Piętnastego sierpnia 1914 r. otrzymał nominację na profesora Seminarium Duchownego w Sandomierzu (dogmatyka i filozofia) i obowiązki te pełnił do końca życia. W latach 1916–1932 był rektorem kościoła pw. św. Józefa w Sandomierzu. Był także prefektem Szkoły Zawodowej Żeńskiej. Dodatkowo pełnił liczne funkcje w centralnych instytucjach diecezjalnych, m.in. radcy i referenta kurii, cenzora książek religijnych, adwokata w sprawach małżeńskich w Sądzie Biskupim, egzaminatora posynodalnego. Od 1930 r. był redaktorem „Kroniki Diecezji Sandomierskiej”. W 1932 r. został wicerektorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Otrzymał godność kanonika honorowego (1919) i gremialnego (1932) Kapituły Katedralnej w Sandomierzu. Zmarł 22 lipca 1933 r., został pochowany na cmentarzu parafialnym w Zawichoście. B. Stanaszek, R. Nowakowski, *Słownik biograficzny...*, t. 1, dz. cyt., s. 147.

⁹⁵ BDS, ZR, sygn. G 1319, k. 4–5.

⁹⁶ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 1, k. 11.

⁹⁷ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 21.

⁹⁸ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 28.

⁹⁹ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 29.

¹⁰⁰ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 11.

¹⁰¹ BDS, AKKiK, sygn. 868, k. 1.

Zachowane listy od sióstr zakonnych do ks. Andrzeja pozwalają wnioskować, że bardzo szanowały swojego spowiednika. Świadczą o tym również inne symptomy: nie tylko życzenia imieninowe¹⁰², ale także podarunki, które od nich otrzymywał¹⁰³. O tym, że ks. Wyrzykowski był cenionym spowiednikiem, świadczy fakt, że jedna z sióstr przysłała mu list, w którym prosiła o to, aby został jej kierownikiem duchowym. Argumentowała swoją prośbę tym, że duchowny „raczył poznać moją duszę i skierować na prostą drogę”¹⁰⁴. Ks. Andrzej Wyrzykowski był bardzo zaangażowany w różne sprawy diecezjalne. Jedną z pierwszych, jakie otrzymał na tym polu, była funkcja egzaminatora prosynodalnego. Został nim mianowany 3 czerwca 1910 r.¹⁰⁵ Pełniąc tę funkcję, miał pomagać biskupowi w sprawowaniu władzy sądowniczej¹⁰⁶. Następnie 26 września 1918 r. został mianowany cenzorem pism religijnych¹⁰⁷, a 10 lat później bp Ryx postanowił przedłużyć dekret i mianował go cenzorem aż do roku 1933¹⁰⁸. Pełnił również funkcję promotora sprawiedliwości w Sądzie Biskupim w Sandomierzu (nominacja z 9 kwietnia 1925 r.)¹⁰⁹. Od 1926 r. był członkiem komisji mieszanej dla ochrony zabytków sztuki i kultury, które znajdowały się w świątyniach i budynkach kościelnych diecezji sandomierskiej¹¹⁰. Ponowne mianowanie na członka tejże komisji nastąpiło 30 września 1937 r.¹¹¹ Ponadto bp Ryx mianował go wizytatorem nauki religii w szkołach powszechnych i zawodowych w parafii Zawichost, Koprzywnica oraz Bidziny¹¹². Bp Włodzimierz Jasiński, doceniając pracę ks. Wyrzykowskiego, 2 marca 1932 r. mianował go prałatem kustoszem Kapituły Katedralnej w Sandomierzu¹¹³. Natomiast bp Lorek 14 września 1937 r. włączył go do Diecezjalnej Komisji Budowlanej na miejsce zmarłego ks. prałata Stanisława Puławskiego¹¹⁴. Ze względu na funkcje pełnione na wielu szczeblach kurialnych ks. Wyrzykowski należał do znaczących postaci w diecezji¹¹⁵.

¹⁰² BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 3.

¹⁰³ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 1.

¹⁰⁴ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 10.

¹⁰⁵ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 9.

¹⁰⁶ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, wyd. 3, Opole 1958, s. 25.

¹⁰⁷ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 17.

¹⁰⁸ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 28.

¹⁰⁹ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 25.

¹¹⁰ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 35.

¹¹¹ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 55.

¹¹² BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 27.

¹¹³ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 33.

¹¹⁴ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 54.

¹¹⁵ B. Stanaszek, *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej w latach 1945–1967*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Sandomierz 2006, s. 53–64.

Ważnym etapem w posłudze ks. Andrzeja Wyrzykowskiego na rzecz diecezji była praca w Sądzie Biskupim w Sandomierzu. W każdej diecezji istniał bowiem organ władzy kościelnej, którego zadaniem było rozpoznawanie i rozstrzyganie (w pierwszej instancji) wszystkich spraw cywilnych i karnych¹¹⁶. Każdy biskup musiał ustanowić oficjała, któremu z góry przysługiwała władza sędziowska. Oficjał wraz z ordynariuszem miejsca stanowili jeden trybunał, dlatego też wyrok wydany przez oficjała nie wymagał zatwierdzenia przez ordynariusza miejsca ani odwołania się od wyroku do tegoż ordynariusza¹¹⁷. Kandydat na to stanowisko musiał być kapłanem o dobrej opinii, posiadać doktorat lub być biegłym w kanonach i przepisach prawa kanonicznego oraz mieć ukończone 30 lat. Oficjał sądowy miał pełne prawo do każdej sprawy i wydawania wyroków. Wyjątkiem były sprawy, które biskup sobie zastrzegł. Oficjał i wiceoficjał mogli się nawzajem zastępować w czynnościach sądowych, a nawet w tej samej sprawie sądowej. W kwestiach administracji sądowej wiceoficjał podległy był oficjałowi, natomiast w orzekaniu byli niezależni i mieli tę samą władzę¹¹⁸. Dwudziestego czerwca 1942 r. omawiany duchowny rozpoczął pracę we wspomnianej instytucji jako wiceoficjał¹¹⁹, by z dniem 1 października 1945 r. otrzymać nominację na oficjała tegoż sądu. Do jego zadań należało czuwanie nad wszystkimi czynnościami sądu, otwieranie korespondencji przesłanej do sądu, odczytanie jej i pilnowanie, by sprawa była załatwiona w jak najszybszym czasie, a także w sposób właściwy. Kolejne zadania to: przyjmowanie spraw sądowych, naznaczanie referentów do spraw szczegółowych i sędziów, naznaczanie delegacji do spraw bieżących, przewodnictwo w trybunale¹²⁰. Pełnił ten urząd do 5 listopada 1951 r.¹²¹

¹¹⁶ Skład sądów biskupich wyglądał następująco: 1. Sędzia – jeden lub kilku oraz doradcy i pomocnicy. Sędzią jednorazowym lub przewodniczącym sądu kościelnego był ordynariusz miejscowy, czyli oficjał lub wiceoficjał. Sędziowie mogli wybrać sobie dwóch doradców zwanych asesorami. W skład sądu kolegiального trzyosobowego lub pięciosobowego wchodził prócz przewodniczącego dwaj lub czterej sędziowie synodalni lub prosynodalni. Przewodniczący wyznaczał spośród sędziów składu sądzącego referenta, który miał za zadanie referować sprawę na posiedzeniu sądu. Przygotowanie sprawy do orzekania mógł zlecić sędziemu instruktorowi. 2. Notariusz był konieczny do ważności każdego procesu. 3. Promotor sprawiedliwości zastępował z urzędu interesy Kościoła w tych sprawach, w których chodzi o dobro publiczne. 4. obrońca węzła małżeńskiego i obrońca święceń bronili również z urzędu ważności małżeństwa bądź święceń. 5. Woźny sądowy i komornik spełniali czynności pomocnicze. F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, dz. cyt., s. 21–22.

¹¹⁷ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, dz. cyt., s. 24.

¹¹⁸ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, dz. cyt., s. 24.

¹¹⁹ BDS, ZR, sygn. G 1330, t. 81, k. 64.

¹²⁰ *Regulamin i instrukcja dla Sądu Biskupiego sandomierskiego*, wyd. W. Jasiński, Sandomierz 1933, s. 3.

¹²¹ F. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne...*, t. 3, s. 95.

Praca dydaktyczna i naukowa

Ks. Andrzej Wyrzykowski został profesorem Seminarium Duchownego w Sandomierzu bezpośrednio po ukończeniu studiów w Rzymskokatolickiej Akademii Duchownej w Petersburgu. Szóstego lipca 1907 r. Kuria Diecezjalna w Sandomierzu skierowała list do gubernatora, w którym poinformowała, że ks. Wyrzykowski został mianowany wikariuszem parafii św. Pawła w Sandomierzu oraz profesorem w Sandomierskim Seminarium Duchownym¹²².

Pierwsze posiedzenie seminaryjne profesorów wraz z omawianym duchownym odbyło się 11 września 1907 r.¹²³ Z początkiem roku akademickiego 1907/1908 na prośbę komisji biskupiej w seminarium nastąpiła zmiana programu nauczania. Program dla wszystkich seminariów duchownych w Królestwie Polskim miał być wówczas ujednolicony. Nowemu profesorowi zlecono prowadzenie następujących przedmiotów: historia Kościoła (miał ją wykładać dwie godziny tygodniowo); historia powszechna (cztery godziny); prawo kanoniczne (dwie godziny); śpiew kościelny (dwie godziny). Tak więc zobowiązano go do 10 godzin wykładów tygodniowo. Z czasem przedmioty, które wykładał ks. Wyrzykowski, ulegały zmianie. Powierzano mu dodatkowo m.in. historię biblijną i katechetykę¹²⁴ (zob. tab. 3). Początkowy okres pracy w Sandomierzu opisywanego kapłana był bardzo trudny i intensywny, lecz starał się on podchodzić do nowych obowiązków ambitnie i rzetelnie. Księgi sesyjne seminarium wyraźnie wskazują, że jako wykładowca na kilkadziesiąt lat tylko kilka razy opuścił spotkania profesorskie¹²⁵.

Tab. 3. Przedmioty wykładane w Seminarium Duchownym w Sandomierzu przez ks. Andrzeja Wyrzykowskiego w latach 1907–1955

Okres	Przedmioty
1907	historia Kościoła, historia powszechna, prawo kanoniczne, śpiew kościelny
1908–1914	historia Kościoła, historia powszechna, historia biblijna, katechetyka, historia Rosji ^a , dykcja
1915–1920	historia Kościoła, historia powszechna, język łaciński ^b
1921–1928	historia Kościoła, historia powszechna, sztuka kościelna, literatura rzymska
1929	historia Kościoła, historia powszechna

¹²² ADS, KDwS, sygn. FW-105, k. 17.

¹²³ ADS, KDwS, sygn. 61, s. 4.

¹²⁴ ADS, KDwS, sygn. 61, s. 2.

¹²⁵ ADS, KDwS, sygn. 61, s. 1–380.

Okres	Przedmioty
1930–1936	historia Kościoła, historia powszechna, historia sztuki kościelnej
1937	historia Kościoła, historia powszechna, historia sztuki kościelnej, patrologia
1938	historia Kościoła, historia sztuki kościelnej, patrologia, język łaciński
1943–1944	historia Kościoła, historia sztuki kościelnej
1945	historia Kościoła, historia sztuki kościelnej, język łaciński
1946	historia Kościoła, język łaciński
1947	historia Kościoła, patrologia
1948–1950	historia Kościoła, patrologia, historia sztuki
1951–1952	historia Kościoła, historia sztuki
1953–1955	historia Kościoła w Polsce, historia sztuki

^a Na skutek polecenia administratora diecezji przedmioty rosyjskie porozdzielano między profesorów na czas wyznaczenia właściwego wykładowcy. Ks. Andrzej Wyrzykowski otrzymał wykłady z historii Rosji na pierwszym i piątym kursie w 1909 r. ADS, KDwS, sygn. 61, k. 93.

^b Język łaciński ks. Wyrzykowski wykładał tylko na kursie drugim. ADS, KDwS, sygn. 61, k. 235.

Źródło: ADS, KDwS, sygn. 61, k. 1–308; ADS, KDwS, sygn. 62, k. 1–290; ADS, KDwS, sygn. 62, k. 1–97; AWDS, Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1939–1942), AWDS, Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1952–1956).

Ks. Andrzej Wyrzykowski pracował w Seminarium Duchownym w Sandomierzu przez 48 lat. Warto w tym miejscu wspomnieć, że sandomierska uczelnia duchowna była zamknięta w pierwszych miesiącach I wojny światowej (od 20 czerwca 1914 do 20 września 1915 r.)¹²⁶. Z powyższej tabeli jasno wynika, że ks. Wyrzykowski każdego roku wykładał historię Kościoła, którą się pasjonował i z chęcią się zajmował. Trzeba też wspomnieć, że historia Kościoła była przewidziana na cztery

¹²⁶ W tym czasie gmach uczelni był prawie stale zajęty przez sztaby i szpitale walczących armii. W sierpniu 1915 bp Ryx wystosował list do generała, gdy zauważył, że ruch wojsk na terenie Sandomierza znacznie się zmniejszył, prosząc o oddanie zabudowań seminaryjnych na użytek uczeni duchownej. Również rektor Paweł Kubicki kilkakrotnie zwracał się do starosty obwodu sandomierskiego o zwrot budynku. Dzięki tym staraniom gmach został oddany 20 sierpnia 1915 r. do dyspozycji biskupa. Na skutek interwencji starosty wydano urzędowy zakaz zajmowania seminarium przez wojsko i jakichkolwiek rekwizycji. Dokument ten dał podstawę do uruchomienia 20 września 1915 r. seminarium duchownego. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 194.

kursy po dwie godziny tygodniowo¹²⁷. Wykłady duchowny prowadził na podstawie dostępnych podręczników¹²⁸, lecz korzystał również z własnych skryptów. Od 1907 do 1937 r. z małymi przerwami wykładał również historię powszechną. Przedmiot ten był prowadzony na pierwszych dwóch kursach po cztery godziny tygodniowo. Jako pomoce naukowe do tego przedmiotu służyły również podręczniki¹²⁹. Poza tym ks. Wyrzykowski dość długo prowadził zajęcia z historii sztuki kościelnej. Nie był to przedmiot podrzędny, jak mogłoby się to wydawać, a to ze względu na fakt, że w świątyniach katolickich znajdowało się wiele dzieł sztuki. Przedmiot ten nie był tylko wykładem, lecz miał służyć przemyślanej konserwacji. Na przestrzeni lat wśród wykładanych przez niego przedmiotów wiele razy pojawiała się patrologia. Pierwszy raz zaczął wykładać ten przedmiot w 1937 r. Patrologia była ważna, gdyż zakładano, że czytanie pism ojców Kościoła pomoże alumnom w pisaniu kazań. Zajęcia te ukazywały ponadto życie dawnych chrześcijan, co miało stanowić przykład dla przyszłych księży¹³⁰.

Ks. Wyrzykowski był również wykładowcą w Prywatnym Gimnazjum Kurii Diecezjalnej, zwanym potocznie niższym seminarium duchownym. Zostało ono zorganizowane w latach 1924–1925 przez bp. M. Ryxa¹³¹. Budynek tej szkoły znajdował się tuż obok wyższego seminarium¹³². W 1938 r. gimnazjum zostało przekształcone w liceum. Podczas II wojny światowej zostało ono zamknięte, a jego budynek zajęli Niemcy. Reaktywowano je w 1945 r., mieściło się jednak w murach Wyższego Seminarium Duchownego. Taka sytuacja panowała do zamknięcia szkoły przez władze komunistyczne w 1956 r.¹³³ Ks. Wyrzykowski uczył tam historii z nauką o Polsce współczesnej oraz geografią. Ks. J. Pastuszka wspomina, że „przychodził do seminarium, poza zajęciami wykładowymi, a miał ich sporo, gdy powstało Liceum i w każdej klasie [miał] parę godzin lekcji”¹³⁴. Pracę w niższym seminarium rozpoczął w 1924 r., zakończył ją zaś wraz z wybuchem II wojny światowej.

Duchowny posiadał wiele talentów, z którymi się nie obnosił. Zazwyczaj pracował w cichości. Warto w tym miejscu przypomnieć, że znał wiele języków. Czytał

¹²⁷ ADS, KDwS, sygn. 61, k. 1.

¹²⁸ W tym czasie w Seminarium Duchownym w Sandomierzu korzystano z podręcznika *Historia Kościoła powszechnego* ks. Melchiora Bulińskiego oraz *Dzieje Kościoła powszechnego* ks. Władysława Krynickiego. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 372–374.

¹²⁹ *Dzieje Polski* opracowane przez Lucjana Tatomira, Wincentego Zakrzewskiego czy Anatola Lewickiego. S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 374–375.

¹³⁰ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 19.

¹³¹ P. Tylec, *Bp Marian Ryx...*, dz. cyt., s. 49–50.

¹³² Do 1928 r. uczniowie gimnazjum korzystali z tego samego budynku, co klerycy wyższego seminarium. Budowa nowego gmachu rozpoczęto w 1927 r., a zakończono ją pod koniec 1928. W. Wójcik, *Ks. Adam Szymański*, „*Studia Sandomierskie*” 2 (1981), s. 323.

¹³³ B. Stanaszek, *Likwidacja Niższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu w czasach stalinowskich*, „*Zeszyty Sandomierskie*” (2003), nr 17, s. 28–33.

¹³⁴ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 89.

w języku łacińskim, greckim, niemieckim, francuskim, rosyjskim i angielskim¹³⁵. Pisał natomiast po łacinie, rosyjsku, niemiecku, francusku. Biegłe mówił po łacinie i rosyjsku¹³⁶. Znajomość wielu języków ułatwiał mu kontakty nie tylko na polu naukowym, ale również w życiu codziennym, m.in. w korespondencji oraz w sprawach urzędowych. Ks. Wyrzykowski był lubiany, szczególnie przez alumnów, dla których prowadził zajęcia. Należał do ludzi wyjątkowych, jak pisał o nim ks. Józef Pastuszka: „Jako profesor łączył w sobie dwie pozornie różne cechy: zdolność do ciekawego przekazywania tematu, a jednocześnie chaotyczności i braku metody naukowej. Miał dużą wiedzę historyczną, znał literaturę przedmiotu, orientował się dobrze w bibliografii historycznej, umiał ciekawie mówić na tematy historyczne”¹³⁷. Natomiast jeden z jego wychowanków, ks. Wiesław Wilk, wspomniął, że wykłady ks. Wyrzykowskiego nie były zwykłymi zajęciami: „Były to raczej gawędy historyczne czy opowieści, łączące historyczne fakty z dużą przymieszką fabularyzacji. Te barwne opowieści, oddziaływujące na wyobraźnię, budziły zainteresowanie; słuchało się ich w wielkim skupieniu, aby nic nie uronić z przekazu cichym głosem profesora, który posiadał ogromną wiedzę, a jednocześnie wielki talent narratorski”¹³⁸. Ks. Pastuszka zauważył, że „ks. Wyrzykowski dopóki mu siły pozwalały, wykladał chodząc. Zacierał przy tym ręce, śmiał się, gdy tematyka była wesoła, a oburzał się, gdy wydarzenia historyczne mu nie odpowiadały”¹³⁹. Ks. Wilk wspomina również, że w ostatnich latach swoich wykładów mówił już bardzo cicho. „Dlatego, aby można było go usłyszeć, ciasnym kręgiem ustawialiśmy ławki wokół katedry, aby nic nie uronić z jego wykładów”¹⁴⁰. Duchowny przeżywał osobiście wydarzenia historyczne, był pogodny lub smutny i „starał się dawać emocjonalne komentarze do faktów historycznych. Jego brak metody nauczania uzupełniał postawą uczuciową wobec faktów historycznych, osobistym zaangażowaniem i siłą przekonania, jakie wkładał w ich ocenę”¹⁴¹. Ks. Wiesław Wilk, przywołując z pamięci wykłady z ks. Wyrzykowskim, mówił o nich, że były przekazywane sugestywnie i obrazowo, za pomocą fabularyzacji literackiej. Ks. Wilk bardzo dokładnie zapamiętał jeden z wykładów: „opowiadał nam o pokutnej wyprawie Henryka do Canossy. Ubogaconą wyobraźnią prałat Wyrzykowski opowiadał historię króla Henryka, który wraz ze swą drużyną stanął w zimie 1077 r. u zamkniętych wrót warownego zamku w Canossie, gdzie znalazł schronienie Grzegorz VII. Głęboko zapadła w mej pamięci ta barwna historia, jak to król Henryk IV w pokutnym worze, i o świcie styczniowego poranka, ze śpiewem pokutnym *Miserere mei*, stał wraz z drużyną, prosząc o rozgrzeszenie od

¹³⁵ BDS, ZR, sygn. 1330, t. 5, k. 23.

¹³⁶ BDS, ZR, sygn. 1330, t. 5, k. 23.

¹³⁷ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 88.

¹³⁸ Relacja ustna ks. Wiesława Wilka z 19 XI 2018 r.

¹³⁹ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 88.

¹⁴⁰ Relacja ustna ks. Wiesława Wilka z 19 XI 2018 r.

¹⁴¹ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 88.

papieża”¹⁴². Ten sposób nauczania był dla słuchaczy pociągający, gdyż nie wymagał wysiłku myślowego, a zaspokajał zmysł ciekawości. Choć klerycy darzyli go sympatią, to jednak jak podkreśla ks. Pastuszka: „nie był przedmiotem podziwu dla kleryków, sam [bowiem] sposób traktowania kleryków był bawiący”. Alumni seminarium mówili na profesora skrótowo „Wyrzyk”¹⁴³. Ks. Wyrzykowski w przywołanych wspomnieniach ukazany jest jako profesor łagodny i z oddaniem wykładający przedmioty, których naukę mu zlecono. Jednak z zapisków sesji profesorskich wynika, że był nauczycielem bardzo wymagającym. Przykładem tego są choćby oceny niedostateczne. W roku akademickim 1908/1909 wystawił ich aż siedem¹⁴⁴. Ks. Jan Wiśniewski pisał o nim jako o znakomitym znawcy historii powszechnej i kościelnej oraz historii Kościoła w Polsce¹⁴⁵. Z wiekiem ks. Wyrzykowski nie miał już możliwości, by wykładać z taką samą intensywnością, co w młodości. Ks. Pastuszka w swoich wspomnieniach zaznaczył: „od lat 1950 ograniczył się do historii sztuki kościelnej, a wykłady z historii Kościoła objął ks. Jan Koceniak”¹⁴⁶. Pogarszający się stan zdrowia nie pozwalał profesorowi na czynny udział w życiu seminaryjnym. Mimo przeciwności losu i choroby zawsze chciał dzielić się swoją wiedzą z innymi, a przede wszystkim z klerykami.

Ks. Andrzej Wyrzykowski zajmował się też publikowaniem artykułów i książek naukowych. Były one jednak nieliczne i miały charakter opracowań popularnych¹⁴⁷. Feliks Kiryk pisał o nim po latach: „wiele wiedział, wiele umiał, ciągle coś zaczynał i nie kończył”¹⁴⁸. Wszystkie prace opromieniał wielkim duchem miłości Boga, Kościoła i diecezji. Najważniejszą ze wszystkich publikacji ks. Wyrzykowskiego była *Geneza „Bogarodzicy” w świetle kultury polskiej*, która ukazała się w „Kronice Diecezji Sandomierskiej”. Doczekała się również wydania broszurowego w 1922 r.¹⁴⁹ Autor wysunął w niej tezę odnośnie do powiązań *Bogarodzicy* z starocerkiwnymi hymnami Kościoła wschodniego. Jak pisał ks. Józef Pastuszka: „koncepcja ks. profesora była oryginalna i słuszna, ale uzasadnienie było naukowo błędne, ponieważ za materiał porównawczy wziął ks. Wyrzykowski nie stary oryginalny tekst, ale późniejszy zmodernizowany tekst polski”. Koncepcja ta została wykorzystana i prawidłowo uzasadniona przez Józefa Birkenmajera¹⁵⁰, który pisał:

¹⁴² Relacja ustna ks. Wiesława Wilka z 19 XI 2018 r.

¹⁴³ BDS, ZR, sygn. R 2116/1, k. 67.

¹⁴⁴ Historia Kościoła – cztery, historia powszechna – dwie, katechetyka – jedna. ADS, KDwS, sygn. 61, k. 64.

¹⁴⁵ J. Wiśniewski, *Katalog prałatów...*, dz. cyt., s. 316.

¹⁴⁶ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 87.

¹⁴⁷ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 88–89.

¹⁴⁸ F. Kiryk, *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX w.*, Sandomierz 2010, s. 10.

¹⁴⁹ A. Wyrzykowski, *Geneza „Bogarodzicy”*. *Szkic z dziejów kultury polskiej*, Sandomierz 1922.

¹⁵⁰ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 89.

„Pozwolę sobie przedstawić tu niektóre własne przypuszczenia, zaznaczyć możliwość wyprowadzenia nowych wniosków, które nie obalają zdobytych już rezultatów, lecz raczej je dopełniają”¹⁵¹. Omawiany duchowny pisał artykuły do *Podręcznej encyklopedii kościelnej* pod redakcją ks. Zygmunta Chełmickiego. Na trzy dni przed śmiercią ukończył pracę pt. *Historia Kościoła w Polsce*¹⁵². Był to owoc jego kilkudziesięcioletniej pracy jako wykładowcy historii Kościoła. Wiele razy proszono go o to, aby wygłosił jakąś prelekcję. Kilkakrotnie głosił wykłady inaugurujące rok akademicki. Z powodu drobnych niepowodzeń badawczych szukał rekompensaty duchowej na gruncie pracy społecznej¹⁵³.

Ks. Andrzej Wyrzykowski był cenionym wykładowcą i historykiem. Wkładał serce w każde zajęcia, jakie prowadził. Nie otrzymał żadnych ważnych funkcji w zarządzie seminaryjnym, choć zdarzył się jeden przypadek, kiedy to zastępował wicerektora. Okazał się jednak zbyt surowy, m.in. poprzez zbyt rygorystyczne czuwanie nad zachowaniem milczenia. Zdarzało się, że gdy spotkał rozmawiających kleryków, „dzwonił dzwonkiem na całe seminarium, a gdy klerycy się zebrali, napiętnowywał łamanie reguły seminaryjnej”. Ta jasna dysproporcja pomiędzy winą a karą dyskwalifikowała go jako wychowawcę. Z tego względu nie zlecono mu kolejnych funkcji wychowawczych¹⁵⁴. Choć oficjalne dokumenty wyraźnie wykazują, że ks. Wyrzykowski był wykładowcą aż do śmierci, to jednak w ostatnich latach prowadził je nieregularnie.

Biblioteka seminaryjna

Wraz z rozpoczęciem pracy w Seminarium Duchownym w Sandomierzu ks. Andrzej Wyrzykowski otrzymał stanowisko kierownika uczelnianej biblioteki¹⁵⁵. Od założenia seminarium starano się, aby było ono wyposażone w odpowiednią bibliotekę. Urządzono ją przede wszystkim z ofiar miejscowego duchowieństwa, które nie pozwalały jednak na zakup dużej ilości książek. Księgozbiór powiększono przez przyjęcie zbiorów kilkunastu klasztorów, które zostały skasowane w 1819 i 1864 r. Po kasatach klasztornych w 1864 r. do księgozbioru seminaryjnego trafiło ok. 20 tys. woluminów. Wymagały one uporządkowania i skatalogowania¹⁵⁶. Opracowania księgozbioru jako pierwszy podjął się ks. Apolinary Knothe. Pracę tę kontynuowali księża: W. Kukliński, L. Piotrowicz, S. Jackowski oraz

¹⁵¹ J. Birkenmajer, *Wzory greckie „Bogurodzicy”*, „Pamiętnik Literacki” (1934), nr 3/4, s. 249.

¹⁵² Historia ta obejmuje trzy egzemplarze pisane ręcznie, zatytułowane *Historia Kościoła Katolickiego w Polsce od pierwszych Słowian do końca XIX w.* BDS, ZR, sygn. G 1327.

¹⁵³ F. Kiryk, *Inwentarz rękopisów...*, dz. cyt., s. 10. Zob. F. Sidor, *Działalność społeczna i polityczna...*, art. cyt., s. 38–47.

¹⁵⁴ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 90.

¹⁵⁵ BDS, ZR, sygn. 1330, t. 5, k. 23.

¹⁵⁶ P. Tylec, *Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu*, „Zeszyty Sandomierskie” (2018), nr 45, s. 35–38.

T. Banaszekiewicz¹⁵⁷. Sporządzono wówczas częściowy inwentarz i katalog opisanych książek. Opracowywanie księgozbioru nabrało szybszego tempa w 1907 r., kiedy biblioteka otrzymała obszerne pomieszczenia w gmachu klasztoru siostr benedyktynek, gdzie przeniosło się Seminarium Duchowne. Wtedy też do biblioteki wpłynęły zbiory panien benedyktynek i część zbiorów z kapituł katedry sandomierskiej. Od tej pory zaczęła się poważna modernizacja i unowocześnienie biblioteki, którą zajął się sam rektor ks. Paweł Kubicki we współpracy z ks. Wyrzykowskim¹⁵⁸.

Przy tak bogatym księgozbiornym nowym pomieszczeniu ułatwiły niewątpliwie prace porządkowe, których podjął się nowy bibliotekarz. O skali trudności tego przedsięwzięcia świadczy choćby stwierdzenie ks. Pastuszki: „do tej pory [biblioteka] leżała odłogiem i nie była wykorzystana”¹⁵⁹. Książki leżały na półkach i czekały na uporządkowanie. Z zachowanych źródeł można się dowiedzieć, jakie było tempo porządkowania książek. Najpierw opracowano 18 tys. różnych dzieł, trzy lata później było ich już 20 tys., a w 1917 r. aż 30 tys.¹⁶⁰ Przejawia się w tym dynamizm i wielka praca włożona w rozwój oraz poprawę funkcjonalności biblioteki. Liczby te pokazują nie tylko wzrost zbiorów, ale i zaangażowanie profesora w pracę na rzecz rozwoju instytucji, która została mu powierzona¹⁶¹.

Nowy opiekun biblioteki zerwał ze starą metodą katalogowania według działów, gdyż utrudniało to rozbudowę zbioru¹⁶². Wspomniany ks. Pastuszka relacjonował, jak odbywało się katalogowanie: w niedzielę i czwartki klerycy szli do katedry, kilku zaś z nich zostawało i wypisywało karty biblioteczne. Była to praca może niezbyt fachowa, ale cały czas posuwała się naprzód¹⁶³. Opracowywanie księgozbioru wyglądało następująco: każdy wolumin opisywano na dwóch kartach większego formatu (jedna z nich trafiała do katalogu alfabetycznego, druga zaś do katalogu tematycznego) i ustawiano na półce według przypisanego numeru (zachowano numerację ciągłą)¹⁶⁴. Ks. Wyrzykowski zadbał też o stronę techniczną księżnicy. Zlecił wykonanie nowych półek jedno- i dwustronnych, dopasowanych do beczkowych sklepień magazynów. W pierwszym z nich ustawił księgi największego formatu, druki i rękopisy liturgiczne, następnie inkunabuły i cenniejsze starodruki¹⁶⁵. Po 1945 r. kontynuowano porządkowanie księgozbioru w urzędzonej dzięki pomocy bp. J.K. Lorka¹⁶⁶ nowej sali z regałami.

¹⁵⁷ P. Tylec, *Kierownicy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1875–1894*, „Fides. Biuletyn Federacji Bibliotek Kościelnych” 25 (2019), nr 2 (49), s. 159–161.

¹⁵⁸ S. Kotkowski, *Seminarium Duchowne...*, dz. cyt., s. 425–426.

¹⁵⁹ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 87.

¹⁶⁰ ADS, Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu [dalej: BDwS], sygn. 4, k. 3, 6, 11.

¹⁶¹ P. Tylec, *Rozwój księgozbioru Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1907–1918*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 122 (2024), s. 407.

¹⁶² W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski...*, art. cyt., s. 65.

¹⁶³ BDS, ZR, sygn. R 2116/1, k. 66.

¹⁶⁴ BDS, ZR, sygn. R 2116/2, k. 89.

¹⁶⁵ W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski...*, art. cyt., s. 65.

¹⁶⁶ W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski...*, art. cyt., s. 65.

W 1908 r. ks. Andrzej zwrócił się do Akademii Umiejętności w Krakowie z prośbą o wsparcie w tworzeniu zasobów naukowych dla alumnów¹⁶⁷. Natomiast na sesji profesorskiej 23 marca 1909 r. rozwiązano problemy z powiększaniem księgozbioru. Wyznaczono wówczas budżet roczny na potrzeby biblioteczne w wysokości 200 rubli. Poza tym upoważniono ks. Wyrzykowskiego, aby porozumiał się firmą księgarską w sprawie nabycia patrologii Migne'a¹⁶⁸. Nabycie tego zbioru (prawie 400 tomów) nie było takie proste. Okazało się, że jedno z wydawnictw posiada tę serię, ale nie w całości. Ks. Wyrzykowski postanowił wówczas napisać do Edwarda Górskiego, alumna sandomierskiego seminarium, który studiował na Uniwersytecie Gregoriańskim, z prośbą, aby przeprowadził poszukiwania w Rzymie. Górski nie odnalazł kompletu patrologii, lecz przekazał informację, że takowy znajduje się w antykwariacie Focka w Lipsku¹⁶⁹. Ks. Wyrzykowski nawiązał kontakt z Fockiem i zakupił wspomniany zbiór 388 tomów patrologii. Opłaty dokonano w dwóch ratach: w 1910 r. – 2352 marek, w 1911 r. – 2076 marek¹⁷⁰. Wskazywałyby na to ustalenia sesji profesorskiej, choć przewidywały one dokładnie cel dotacji bibliotecznych: „100 rubli rocznie ma być przeznaczony na spłatę nabycia książek, a kolejne 100 rubli budżetowych mają być przeznaczone na kupno książek koniecznych i intrologatora”¹⁷¹. Trzeba w tym miejscu wspomnieć, że sytuacja finansowa biblioteki seminaryjnej nie była łatwa. Ks. P. Kubicki 23 grudnia 1910 r. skierował do Akademii Umiejętności w Krakowie pismo z prośbą o pomoc, gdyż księżnicy nie stać było na zakup nowych książek¹⁷². Regens Kubicki mocno angażował się w sprawy biblioteki, co było związane nie tyle z brakiem inicjatywy ze strony ks. Wyrzykowskiego, ile raczej z tym, że nowy opiekun nie miał dostatecznych znajomości i kontaktów w środowisku naukowym oraz w szeregach kapłańskich. We wspomnianej prośbie przyszły sufragan pisał: „dzisiejszy stan naszej biblioteki nie jest w takim stanie, jak być powinien; posiadamy wprawdzie około 20 tysięcy tomów, ale są to rzeczy, choć nie bez wartości, ale przeważnie stare”¹⁷³. Regens zaznaczył, że najbardziej pożądane byłyby dzieła historyczne. Podał nawet listę brakujących pozycji książkowych¹⁷⁴. Wsparcie bibliotece okazywał też zarząd Towarzystwa Naukowego

¹⁶⁷ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 11.

¹⁶⁸ ADS, KDwS, sygn. 61, k. 68.

¹⁶⁹ ADS, BDwS, sygn. 59, k. 1.

¹⁷⁰ Szczegółowe informacje na temat zakupu patrologii Migne'a: zob. P. Tylec, *Rozwój księgozbioru...*, art. cyt., s. 410–413.

¹⁷¹ ADS, BDwS, sygn. 59, k. 68.

¹⁷² ADS, BDwS, sygn. 4, k. 6.

¹⁷³ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 6.

¹⁷⁴ Z listu regensa Kubickiego do Akademii Umiejętności wyraźnie przebija duże zaangażowanie rządu seminaryjnego w sprawy biblioteki. Szukał on poparcia u różnych osób, które mogłyby pomóc w poszerzeniu księgozbioru biblioteki. Sytuacja seminarium była bardzo trudna, zważywszy na to, że na utrzymanie uczelni otrzymywano od władz pań-

w Warszawie. Kontakt z tym środowiskiem utrzymywano za pośrednictwem ks. Bolesława Sztobryna¹⁷⁵. Towarzystwo to w marcu 1917 r. przyznało seminarium sandomierskiemu wszystkie dzieła swojego wydawnictwa¹⁷⁶. W tym czasie seminarium potrzebowało głównie książek przyrodniczych, filozoficznych, biologicznych, historycznych, literackich i językowych¹⁷⁷.

Sesję profesorską z 22 lutego 1911 r. poświęcono wyłącznie sprawom biblioteki. Omawiano na niej pilną kwestię kupienia książek, biblioteka bowiem otrzymała prawo zakupu pozycji Akademii Umiejętności w Krakowie za pół ceny. Wobec tego profesorowie postanowili skorzystać z tej okazji, „o ile pozwolą na to fundusze seminaryjne”¹⁷⁸. Z czasem finansowanie biblioteki poprawiło się. W 1912 r. wynosiło 300 rubli. Pieniądze te przeznaczono wówczas nie tylko na zakup książek, ale również na wykonanie gablotek na katalog kartkowy¹⁷⁹. Księga darowizn i zakupów biblioteki seminaryjnej z lat 1908–1917 wyraźnie wskazuje, że większość nowych książek pochodziła z darowizn księży¹⁸⁰. Mało znajduje się w niej wpisów z kupnem nowych publikacji¹⁸¹. Zachowane rachunki biblioteki zawierają kwity nie tylko na książki, ale również na prace introligatorskie. W 1915 r. oprawiono 177 woluminów¹⁸². W 1919 r. oddano do introligatora aż 846 książek, co było liczbą znacznie przewyższającą średnią roczną (200–300)¹⁸³.

stwowych 4500 rubli rocznie, a wydatki związane z utrzymaniem 11 profesorów, 80–90 alumnów, 19-osobowej służby, nie licząc utrzymania budynków, wynosiły średnio 20–21 tys. rubli rocznie. ADS, BDwS, sygn. 4, k. 6.

¹⁷⁵ Ks. Bolesław Sztobryn urodził się 28 maja 1871 r. we Włostowicach k. Puław. Uczęszczał do Szkoły Elementarnej w Janowcu i Radomiu oraz Męskiego Gimnazjum w Radomiu (1884–1889). W latach 1889–1894 był alumnem Seminarium Duchownego w Sandomierzu. Święcenia kapłańskie przyjął 15 sierpnia 1894 r. z rąk bp. A. Sotkiewicza. Posługę wikariusza pełnił w parafii Cerekiew, Radom (św. Jana) oraz Stromiec. Jako administrator pracował w parafii Bukowno, Wierzbnik i Odrowąż. W 1921 r. wstąpił do karmelitów bosych w Czernej k. Krakowa. Pełnił funkcję członka Tymczasowej Rady Stanu Królestwa Polskiego (13 grudnia 1916 – 25 sierpnia 1917 r.). Zmarł w Berdyczowie 7 lipca 1926 r. B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 132–133.

¹⁷⁶ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 3.

¹⁷⁷ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 4.

¹⁷⁸ Zdecydowano wtedy wybrać następujące pozycje: 1) *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego* – 16 tomów; 2) *Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego* – 21 tomów; 3) *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce* – 10 tomów; 4) *Wskazówki do inwentaryzacji rękopisów* Adama Chmiela. ADS, BDwS, sygn. 4, k. 136.

¹⁷⁹ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 183.

¹⁸⁰ ADS, BDwS, sygn. 57, k. 50.

¹⁸¹ ADS, BDwS, sygn. 57, k. 1, 4.

¹⁸² ADS, BDwS, sygn. 243, k. 1.

¹⁸³ ADS, BDwS, sygn. 243, k. 16, 17, 24, 25.

W tym miejscu warto wspomnieć, że biblioteka seminaryjna została włączona w 1917 r. w poczet członków podkomisji do spraw badania historii szkolnictwa w Polsce, działającej przy Muzeum Pedagogicznym w Warszawie¹⁸⁴. Wskazuje to na wielką rangę sandomierskiej księżnicy na arenie ogólnopolskiej.

Zadanie ks. Wyrzykowskiego polegało nie tylko na umożliwieniu klerykom korzystania z biblioteki, ale również na wzbudzeniu wśród nich pasji czytania książek¹⁸⁵. Miał też w porozumieniu z profesorami przygotować katalog książek podręcznych, przydatnych do pogłębienia wiedzy z wykładanych przedmiotów¹⁸⁶. Podczas sesji profesorskiej 6 maja 1921 r. profesorowie poprosili ks. Wyrzykowskiego, aby „był łaskaw przyspieszyć utworzenie podręcznej naukowej czytelni dla alumnów”¹⁸⁷. Natomiast regens seminarium, ks. Adam Szymański, zwrócił się z prośbą, aby rozpocząć „prenumerować na koszt biblioteki dwa lub trzy najpoważniejsze Polskie czasopisma pedagogiczne”¹⁸⁸. Warto tu wspomnieć, że sprawą biblioteki zajął się I Synod Diecezji Sandomierskiej w 1923 r. W jego postanowieniach znalazła się skierowana do księży zachęta, aby swoje książki oddawali na rzecz biblioteki seminaryjnej¹⁸⁹.

W 1924 r. w związku ze zmianami programu nauczania regens prosił ks. Wyrzykowskiego, aby ułatwił kursowi pierwszemu dostęp do korzystania z dzieł z zakresu literatury polskiej. Wskazuje to na znaczenie biblioteki w życiu codziennym każdego alumna i profesora. W okresie międzywojennym zbiory powiększały się o ok. 150–300 pozycji rocznie. W 1932 r. biblioteka wzbogaciła się o książki po zlikwidowanym klasztorze paulińskim w Beszowej, w późniejszym okresie doszły jeszcze zbiory prepozytów i mansonarzy ze Skrzynna, a także druki kanoników regularnych od pokuty z Bogorii¹⁹⁰. Ks. Wyrzykowski od 1933 r. należał do Koła Związku Bibliotekarzy Polskich we Lwowie¹⁹¹. Pracował na rzecz biblioteki seminaryjnej, a także piastował stanowisko prezesa Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Sandomierzu, która miała swoją siedzibę w Domu Długosza¹⁹². Udzielał się także jako członek zarządu w księgarni spółdzielczej „Ognisko” w Sandomierzu.

¹⁸⁴ ADS, BDwS, sygn. 4, k. 22.

¹⁸⁵ ADS, KDwS, sygn. 62, s. 31.

¹⁸⁶ ADS, KDwS, sygn. 62, s. 31.

¹⁸⁷ ADS, KDwS, sygn. 62, s. 35.

¹⁸⁸ ADS, KDwS, sygn. 62, s. 35.

¹⁸⁹ *Prima Synodus Dioecesis Sandomiriensis*, Sandomierz 1923, s. 131.

¹⁹⁰ P. Tylec, *Biblioteka Diecezjalna...*, art. cyt., s. 39.

¹⁹¹ W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski...*, art. cyt., s. 298.

¹⁹² Biblioteka Publiczna im. Jana Długosza została założona przez ks. Jana Gajkowskiego w 1906 r. Odegrała wielką rolę dla rozwoju czytelnictwa w mieście. W 1909 r. zorganizowano Towarzystwo Biblioteki, którego pomysłodawcą i założycielem był ks. Józef Rokoszny. Dwa lata później biblioteka zajmowała cztery pokoje, które otrzymała od Towarzystwa Dobroczyńności. Tekla Mikulińska przekazała na rzecz towarzystwa 4 tys. książek. Następnie bibliotekę przeniesiono do Domu Długosza. Spełniała ona wówczas bardzo ważną funkcję: zachowywała ogromny ładunek patriotyczny, a także wiele in-

Biblioteką seminaryjną ks. Andrzej Wyrzykowski zajmował się do śmierci¹⁹³, jednak w ostatnich latach życia wyręczał go w tym zadaniu jego następcą na tym stanowisku, ks. Walenty Wójcik. W chwili śmierci ks. Wyrzykowskiego liczba skatalogowanych pozycji księżnicy sandomierskiej przekraczała ok. 45 tys. Liczbę starodruków szacowano ok. 18 tys.¹⁹⁴

Ks. Andrzej Wyrzykowski przez wiele lat, poczynając od okresu międzywojennego, zajmował się porządkowaniem i katalogowaniem archiwaliów kapitulnych. „Odczytał i ułożył chronologicznie wiele dokumentów pergaminowych, ale pracy nie dokończył. Zabrał się również za porządkowanie i opisanie rękopiśmiennych ksiąg, lecz ich opracowanie zaledwie rozpoczął, nie dotykając w ogóle potężnego zasobu aktów luźnych”¹⁹⁵. Bronił też zabytkowych rękopisów kapitulnych przed rabunkiem ze strony niemieckiej podczas II wojny światowej. W historii kapituły katedralnej był jedynym kompetentnym archiwistą.

Zakończenie

Przez ostatnie pięć lat życia ks. Andrzej Wyrzykowski chorował, jednak starał się być nadal aktywny na różnych płaszczyznach działalności kościelnej. Zmarł na zawał serca 4 listopada 1955 r.¹⁹⁶ Pochowano go w grobie rodzinnym na cmentarzu parafii św. Pawła w Sandomierzu¹⁹⁷. Ks. Wyrzykowski za swoją oddaną pracę dla diecezji otrzymał kilka godności kościelnych, np. 28 kwietnia 1915 r. został kanonikiem honorowym Kapituły Katedralnej w Sandomierzu, a 22 października 1917 r. został mianowany kanonikiem gremialnym tejże kapituły. Z kolei 2 marca 1932 r. objął funkcję parała kustosa wspomnianej kapituły sandomierskiej. Ponadto w 1939 r. otrzymał Złoty Krzyż Zasługi¹⁹⁸.

Pod koniec 1955 r. na łamach „Kroniki Diecezji Sandomierskiej” ukazał się pośmiertny biogram ks. Andrzeja Wyrzykowskiego¹⁹⁹. Nieznany autor tego życiorysu

formacji o świecie i życiu. P. Matusiak, *Oświata i kultura*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 4, 1918–1980, red. W. Czajka, Warszawa 1994, s. 97.

¹⁹³ Jednak w ostatnich latach życia wyręczył go w tym zadaniu jego zastępca na tym stanowisku, ks. Walenty Wójcik. P. Tylec, *Kierownicy Biblioteki...*, art. cyt., s. 168–170.

¹⁹⁴ W. Wójcik, *Ks. Andrzej Wyrzykowski...*, art. cyt., s. 299.

¹⁹⁵ F. Kiryk, *Inwentarz rękopisów...*, dz. cyt., s. 10.

¹⁹⁶ ADS, KDWS, sygn. FW-105, k. 74.

¹⁹⁷ T. Moskal, *Pralaci i kanonicy Kapituły Katedralnej w Sandomierzu 1938–2018*, Sandomierz 2018, s. 152.

¹⁹⁸ B. Stanaszek, R. Nowakowski, P. Tylec, *Słownik biograficzny...*, t. 4, dz. cyt., s. 251.

¹⁹⁹ W okresie tym na łamach periodyku diecezjalnego ukazywała się znikoma liczba biogramów pośmiertnych kapłanów (niektóre z nich drukowano kilka lub nawet kilkanaście lat od chwili zgonu). P. Tylec, *Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 1919–2019*, Sandomierz 2019, s. 67. Umieszczenie życiorysu ks. Wyrzykowskiego niemalże bezpośrednio po jego śmierci wyraźnie świadczy o dużym szacunku, jakim darzono tego zasłużonego kapłana.

odnotował: należał on „do najpiękniejszych postaci w szeregach duchowieństwa diecezji. Odznaczał się przez całe życie głęboką pobożnością, mrówczą pracą, rzadko spotykaną prawością, niezwykłą szlachetnością i dziwną prostotą w obcowaniu z ludźmi. [...] Wszystkie prace Zmarłego opromieniał wielki duch miłości Boga, Kościoła i Diecezji. Budował wszystkich swą żarliwością o sprawy Boże, umiłowaniem pracy dla Kościoła i poświęceniem dla diecezji i Seminarium. [...] Pozostał we wdzięcznej pamięci kapłanów diecezji sandomierskiej, z których tylko 19 nie należy do grona jego uczniów, miasta Sandomierza i tych wszystkich, którzy choć raz w życiu zetknęli się z tym szlachetnym człowiekiem i kryształowym kapłanem”²⁰⁰. Opinia ta znajduje swoje odzwierciedlenie w niniejszym artykule charakteryzującym życie i działalność kościelną ks. Andrzeja Wyrzykowskiego.

Bibliografia

Źródła archiwalne:

Archiwum Diecezji Sandomierskiej Kuria Diecezjalna w Sandomierzu

Akta kościoła poddominikańskiego pw. św. Jakuba w Sandomierzu (1865–1983), sygn. Z-100.

Sotkiewicz Antoni – księga posług biskupich, sygn. B-39.

Wyrzykowski Andrzej (1879–1906–1955), sygn. FW-105.

Wyższe Seminarium Duchowne w Sandomierzu

Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1895–1907), sygn. 60.

Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1907–1919), sygn. 61.

Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1919–1934), sygn. 62.

Księga protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1934–1939), sygn. 63.

Pamiętnik seminaryjski ks. Jana Wiśniewskiego, sygn. 140.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Akta korespondencji (1910–1919), sygn. 4.

Dary i zakupy książek Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu, sygn. 57.

²⁰⁰ *Śp. Ks. Pralat Andrzej Wyrzykowski*, KDS 48 (1955), nr 6, s. 140–142.

Dokumentacja związana z zakupem *Patrologiae cursus completus (Migne)* do Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu, sygn. 59.

Rachunki i pokwitowania (1915–1920), sygn. 243.

Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego

Księga ocen 1899–1925, b. sygn.

Księgi protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1939–1942), b. sygn.

Księgi protokołów sesji profesorskich Seminarium Duchownego w Sandomierzu (1952–1956), b. sygn.

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu

Zespół Rękopisów

Ks. Andrzej Wyrzykowski (*Historia Kościoła Katolickiego w Polsce od pierwszych Słowian do końca XIX w.* i notatki autora), sygn. G 1327.

Ks. Andrzej Wyrzykowski (korespondencja), sygn. G 1330, t. 1, 4–5, 10, 13–14, 17.

Ks. Józef Pastuszka, *Wspomnienia o Seminarium Sandomierskim z lat 1912–1914*, sygn. R 2116/1.

Ks. Józef Pastuszka, *Wspomnienia o sandomierskim Seminarium Duchownym w latach 1921–1930*, sygn. R 2116/2.

Ks. Józef Rokoszny (Zeszyt z ocenami alumnów z lat 1898–1913), sygn. G 1285.

Rachunki kościoła św. Jakuba w Sandomierzu z lat 1921–1929, sygn. G 1319.

Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu

Personalalia ks. Andrzeja Wyrzykowskiego (1879–1955), sygn. 868.

Archiwum Państwowe w Kielcach Oddział w Sandomierzu

Akta Miasta Sandomierza

Kniga postojannago narodonaselenija goroda Sandomira, sygn. 507, t. 5.

Akta stanu cywilnego parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Pawła w Sandomierzu

Księga urodzeń, małżeństw i zgonów parafii rzymskokatolickiej pw. Św. Pawła Apostoła w Sandomierzu (1877), sygn. 72.

Źródła drukowane:

Catalogus Ecclesiarum et cleri saecularis ac regularis Dioecesis Sandomiriensis pro anno Domini 1878 oraz z lat 1879–1905.

Ks. Prałat Andrzej Wyrzykowski, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 48 (1955), nr 6, s. 140–142.

Kubicki P., *Moje wspomnienia z roku szkolnego 1892–1893 w Seminarium Duchownym (Rzecz o odprawianiu Najświętszej Ofiary ołtarza)*, Sandomierz 1938.

Mowa wygłoszona na ekspozycji śp. biskupa M. Ryxa, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 23 (1930), nr 5, s. 214–222.

Prima Synodus Dioeciesana Sandomiriensis, Sandomierz 1923.

Regulamin i instrukcja dla Sądu Biskupiego sandomierskiego, wyd. W. Jasiński, Sandomierz 1933.

Śp. Ks. Pralat Andrzej Wyrzykowski, „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 48 (1955), nr 6, s. 140–142.

Relacje ustne:

Relacja ustna ks. Wiesława Wilka z 19 XI 2018 r.

Opracowania:

Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 3, wyd. 3, Opole 1958.

Birkenmajer J., *Wzory greckie „Bogurodzicy”*, „Pamiętnik Literacki” (1934), nr 3/4, s. 249–266.

Buko A., *Początki Sandomierza*, Warszawa 1998.

Gałązka W., *175 lat Wyższego Seminarium Duchownego (1820–1995)*, Sandomierz 1996.

Kiryk F., *Inwentarz rękopisów Archiwum Kapituły Kolegiackiej i Katedralnej w Sandomierzu XIII–XX w.*, Sandomierz 2010.

Kiryk F., *Kościół i parafia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu w okresie staropolskim*, w: *Dzieje parafii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu. Materiały z sesji naukowej, Sandomierz, 15 maja 2004 r.*, red. K. Burek, Sandomierz 2004, s. 41–67.

Kotkowski S., *Seminarium Duchowne w Sandomierzu w latach 1820–1926*, oprac. i przygotowała do druku H.I. Szumił, Sandomierz 2010.

Krakówka, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1883, s. 607.

Makarewicz S., *Podominikański kościół i klasztor św. Jakuba Apostoła w Sandomierzu*, Sandomierz 1979.

Małecki Z., *Sandomierz w latach 1864–1914*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 3, 1795–1918, red. J.M. Małecki, Warszawa 1993, s. 105–143.

Massalski A., *Szkoła średnia w Sandomierzu w latach 1773–1914*, Collegium Gostomianum 2, Sandomierz 2002.

Matusiak P., *Oświata i kultura*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 4, 1918–1980, red. W. Czajka, Warszawa 1994, s. 85–110.

- Mierzwa T., *Eksterminacja duchowieństwa diecezji sandomierskiej w czasie II wojny światowej*, „Studia Sandomierskie” 29 (2022), s. 97–126.
- Sidor F., *Działalność społeczna i polityczna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego*, „Studia Sandomierskie” 29 (2022), s. 37–50.
- Sławiński P., *Parafia pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu w latach 1809–1939*, w: *Dzieje parafii i kościoła pw. Nawrócenia Świętego Pawła Apostoła w Sandomierzu. Materiały z sesji naukowej, Sandomierz, 15 maja 2004 r.*, red. K. Burek, Sandomierz 2004, s. 69–112.
- Sławiński P., *Szkolnictwo elementarne Sandomierza w latach 1815–1914*, Sandomierz 2012.
- Stanaszek B., *Diecezja sandomierska w powojennej rzeczywistości politycznej w latach 1945–1967*, t. 1, *Problematyka personalno-organizacyjna*, Sandomierz 2006.
- Stanaszek B., *Likwidacja Niższego Seminarium Duchownego w Sandomierzu w czasach stalinowskich*, „Zeszyty Sandomierskie” (2003), nr 17, s. 28–33.
- Stanaszek B., Nowakowski R., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 1, *A–G*, Sandomierz 2014.
- Stanaszek B., Nowakowski R., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 2, *H–Ł*, Sandomierz 2015.
- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 3, *M–R*, Sandomierz 2017.
- Stanaszek B., Nowakowski R., Tylec P., *Słownik biograficzny księży diecezji sandomierskiej XIX–XX w.*, t. 4, *S–Ż. Biskupi i uzupełnienia*, Sandomierz 2019.
- Szylar A., Tylec P., *Osobliwości kuchni klasztornej i seminaryjnej, czyli o pokarmach, gotowaniu i jedzeniu w dawnych czasach (XVIII – I poł. XX w.)*, Sandomierz 2020.
- Tylec P., *Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu*, „Zeszyty Sandomierskie” (2018), nr 45, s. 35–41.
- Tylec P., *Bp Marian Ryx (1853–1930), Ordynariusz Sandomierski*, Sandomierz 2020.
- Tylec P., *Kierownicy Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1875–1894*, „Fides. Biuletyn Federacji Bibliotek Kościelnych” 25 (2019), nr 2 (49), s. 157–176.
- Tylec P., *Rozwój księgozbioru Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu w latach 1907–1918*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 122 (2024), s. 399–426.
- Tylec P., *Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu 1919–2019*, Sandomierz 2019.
- Wiśniewski J., *Dekanat konecki*, Radom 1913.
- Wiśniewski J., *Dekanat sandomierski*, Radom 1915.

- Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1926.
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.
- Wójcik W., *Ks. Adam Szymański*, „*Studia Sandomierskie*” 2 (1981), s. 309–338.
- Wójcik W., *Ks. Andrzej Wyrzykowski (1879–1955)*, „*Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*” 2 (1960), z. 1–2, s. 298–302.
- Wyrzykowski A., *Geneza „Bogarodzicy”*. *Szkic z dziejów kultury polskiej*, Sandomierz 1922.

Życie i działalność kościelna ks. Andrzeja Wyrzykowskiego (1879–1955)

Abstrakt

Ks. Andrzej Wyrzykowski należy do grona wybitnych duchownych diecezji sandomierskiej pierwszej połowy XX w. Po ukończeniu Seminarium Duchownego w Sandomierzu i zdobyciu gruntownego wykształcenia w Akademii Duchownej w Petersburgu piastował wiele stanowisk kościelnych. Przedmiotem niniejszego artykułu jest ukazanie drogi do kapłaństwa ks. Wyrzykowskiego i jego późniejszej działalności kościelnej. Duchowny ten pracował bowiem nie tylko w duszpasterstwie, ale również w różnych instytucjach diecezjalnych, m.in. jako oficjał Sądu Biskupiego. Poza tym oddawał się pracy dydaktycznej w seminarium duchownym oraz działalności naukowej. Wiele uwagi poświęcił bibliotece seminaryjnej, w której posługiwał niemal 50 lat. Zamieszczone w artykule informacje zaczerpnięto w głównej mierze z Archiwum Diecezji Sandomierskiej oraz Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu.

Słowa kluczowe: ks. Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz, diecezja sandomierska, Wyższe Seminarium Duchowne w Sandomierzu, biblioteka

The Life and Church Activities of Fr. Andrzej Wyrzykowski (1879–1955)

Abstract

Fr. Andrzej Wyrzykowski belongs to a group of outstanding clergy from the Sandomierz diocese during the first half of the 20th century. After graduating from the Theological Seminary in Sandomierz and gaining a thorough education at the Theological Academy in St. Petersburg, he held many church positions. The subject of this article is to present Fr. Wyrzykowski's path to priesthood and his subsequent church activity. This priest worked not only in pastoral work, but also in various diocesan institutions, including as an official of the Episcopal Court. In addition, he devoted himself to teaching at the seminary and to scholarly activities. He devoted

much attention to the seminary library, where he served for almost fifty years. The information included in the article was taken mainly from the Sandomierz Diocese Archives and the Sandomierz Diocesan Library.

Keywords: Fr. Andrzej Wyrzykowski, Sandomierz, Sandomierz diocese, Higher Seminary in Sandomierz, library